
RONALD MEKNIL I CRNA GORA

Novak Adžić

In this text, the author deals with the engagement of R. J. McLean, one of the most prominent defenders of Montenegro's right to survival in the Anglo-Saxon world, who constantly kept the Montenegrin issue current in the House of Commons in the period between 1919 and 1922. McLean advocated for Montenegro's integrity and sovereignty, criticized British policy and protested against Serbia's aggression. In addition to the abundance of documents, there is also a long study titled „Montenegrin suffering“.

Ronald Džon Meknil (Ronald John McNeill, Baron Cushendun, 1861–1934), političar, rođen je u Torquay-u, Devonu, 30. aprila 1861. godine. Njegov otac bio je Edmund Meknil (1821–1915), zemljoposjednik i rentijer iz u okoline Cushendun-a, okruga Antrim, Irska, a majka Mary (umrla 1909), najstarija ćerka Alexander Miller-a, od Ballycastle, okruga Antrim. Meknil-ovi, koji su se nastanili u Antrimu 1676. godine, bili su škotskog porijekla; čija se geneza mogla pratiti od Torquil McNeill-a, koji je bio vođa klana Neill.

Ronald Meknil se obrazovao u školi Harrow (1875–80) i u Christ Church, u Oxford-u (1880–84), gdje je diplomirao modernu historiju u drugoj klasi. Dana 9. oktobra 1884. oženio se sa

Eliyabeth Maud (umrla 1925), petom ćerkom William Bolitho-a, od Polwithen-a, Penzance, u Cornwall-u. Imali su tri ćerke. Oženio se, po drugi put, 29. decembra 1930. sa Catherine Sydney Louisa-om (umrla 1939), ćerkom Ser Mortimer Reginald Margesson-a. Nijesu imali djece.

Godine 1888. Meknil je dobio poziv za učlanjenje u društvo Lincoln'Inn, ali je napustio pravo zarad novinarstva i politike. Godine 1899. biva imenovan za pomoćnika urednika, a 1900. godine za urednika *Glasnika St. James*, na čijem mjestu se nalazio do 1904. Od 1906. do 1911. bio je pomoćnik urednika za 11 izdanje *Enciklopedije Britanika* (*Encyclopaedia Britannica*), kojem je takođe doprinio nizom članaka, pokrivajući razne teme od savremenog australijanskog zakonodavstva, feničanske istorije do tenisa.

Meknil je bio odlučni zagovornik tarifne reforme (tzv. *whole hogger*) i bezuspješno se borio za poslanički mandat na izborima, u West Aberdeenshire-u (1906), South Aberdeen City-ju (februara 1907. i januara 1910), i Kirkcudbrightshire-u (decembra 1910), prije nego što je izabran, neopozivo, na naknadnim izborima u julu 1911. godine, za Konzervativnog člana istočne divizije Svetog Augustina, kasnije poznate pod nazivom Canterbury divizija, (Kent), i na tom položaju ostao je sve do 1927. godine.

Kao posvećeni Unionista Ulster-a, Meknil je postao poznat kao jedan od najaktivnijih od tzv. konzervativne reakcionarne grupe, koja se formirala 1910. godine u sporovima oko konzervativnog odgovora na reformu Doma lordova. Podržavajući „pravu Torijevsku“ politiku, kako je zabilježio George Wyndham 1911, konzervativci su nastavili da se suprostavljaju bilo kakvoj pomisli o davanju samouprave Irskoj. Lider ove opozicije bio je Ser Edward Carson, koji je kasnije opisao Meknila kao „jednog od najboljih i najlojalnijih prijatelja Ulster-a kojeg je on jako volio“. Tokom I svjetskog rata, Meknil

Ronald Džon Meknil

1861–1934

je bio glavni organizator ratnog unionističkog komiteta, koji je bio centar za konzervativne nezadovoljne bekbenčere ratne koalicije. Usprotivio se Anglo-irskom sporazumu iz decembra 1921, kojim je uspostavljena Irska slobodna država, i naredne godine objavio je *Ulster borba za uniju*, koja je pokazala savremenimcima „duboko i strastveno ubjeđenje ovih čvrstih, odlučnih protestanata“.

Meknil je podržao pokrete među konzervativcima koji su doveli do odluke o okončanju koalicije sa Lloyd George-om (Lojd Džordžom) u oktobru 1922. Novi premijer Konzervativne vlade Bonar Law (*Bonar Law*) imenovao ga je za parlamentarnog podsekretara za spoljne poslove. Ovo imenovanje, s obzirom da je Meknil bio uveliko poznat jedino kao advokat ponekad ekstremnih pogleda, izazvalo je „opšte iznenađenje“ čak i među članovima njegove sopstvene partije. Ali se dokazao na ovom položaju i zadržan je od strane Baldwina za vrijeme njegove prve i druge vlade (1923. i 1924). Meknil je položio zakletvu vijeća 1924. godine, i u novembru 1925. postao je finansijski savjetnik Državne riznice. U oktobru 1927. naslijedio je

Lord Cecil-a od Chelwood-a kao kancelar vojvodstva Lancaster, na čijem se mjestu, uporedo sa kabinetskim, nalazio sve do 1929. Njegova snažna protestantska ubjeđenja dovela su ga do suprostavljanja uvođenju revidiranog molitvenika 1927. godine. U novembru 1927. godine uzdignut je u čin plemića kao Baron Cushendun, zvanje koje je naslovio po malom selu Antrimu gdje je posjedovao svoje imanje.

Za kratko vrijeme Cushendun je postao glavni britanski predstavnik Lige naroda u službi Lord Cecila. Od avgusta do decembra 1928, kada je Ser Austen Chamberlain, sekretar za spoljne poslove, bio bolestan, Cushendun je preuzeo mjesto državnog sekretara za spoljne poslove. Cushendun, izrazito visok i razvijen, bio je impozantna ličnost. Takođe je bio i dobar govornik. Robert Sanders zabilježio je da je tokom debata 1925. godine održao „najbolji govor tokom zasjedanja“. Preminuo je u svojoj kući, Glenmona, Cushendun-u, 12. oktobra 1934. godine i sahranjen je 16. oktobra u Cushendunu¹.

Ronald Meknil (*Ronald Jonh McNeill*), spada među najistaknutije branioce prava na opstanak Crne Gore u anglo-saksonskom svijetu². Tokom trajanja Prvog svjetskog rata

¹ O Ronaldu Meknilu vidi: *The Times* (13. oktobar 1934), *Belfast Telegraph* (12. oktobar 1934), *Belfast News-Letter* (13. oktobar 1934), *GEC, Peerage*, J. Turner, *British politics and the Great War: coalition and conflict, 1915-1918* (1992), R. Blake, *The unknown prime minister: the life and times of Andrew Bonar Law* (1955), N. Mansergh, *The unresolved question: the Anglo-Irish settlement and its undoing, 1912-1972* (1991), K. Feiling, *The life of Neville Chamberlain* (1946), *Real old tory politics: the political diaries of Robert Sanders, Lord Bayford, 1910-35*, ed. J. Ramsden (1984), E.H.H. Green, *The crisis of conservatism: the politics, economics and ideology of the Conservative Party, 1880-1914* (1995), A. Jackson, *The Ulster party: Irish unionists in the House of Commons, 1884-1911* (1989), P. Bew, *Ideology and the Irish question* (1994), *CGPLA Eng. & Wales* (1935).

² O djelovanju Ronalda Meknila u korist Crne Gore vidi i: *Glas Crnogoraca*,

angažovao se za humanitarnu pomoć Crnoj Gori usljed gladi i oskudice stanovništva u zemlji. Bio je promptan u zahtjevima da Velika Britanija uspostavi na recipročnoj osnovi diplomatske odnose sa Crnom Gorom, odnosno, da prihvati zvaničnog diplomatskog predstavnika Crne Gore u Londonu. Konstantno je od 1919. do 1922. godine u Donjem Domu britanskog parlamenta raspravljao o crnogorskom pitanju, zalažući se za ispravljanje nepravde učinjene Crnoj Gori i za restituciju njene državne suverenosti i nezavisnosti.

Na zasijedanju Donjeg doma britanskog parlamenta, 13. februara 1919. godine, Ronald Meknil postavljao je pitanja i debatovao o Crnoj Gori. On je mjerodavne faktore britanske administracije pitao što će preduzeti u pružanju pomoći Crnoj Gori, koja je ranije bila ustanovljena i je li „tačno da srpske okupatorske trupe sprječavaju dotok pomoći crnogorskome narodu, kome je pomoć i namjenjena“³. Potom je Meknil „pitao državnog sekretara vanjskih poslova je li svjestan posljedica

Neji na Seni kod Pariza (1917–1920); Dr Šerbo Rastoder, *Škrivana strana istorije – crnogorska buna i odmetnički pokret (1919-1929)*, knj. I-IV, Bar, 1997; Niko Hajduković, *Memoari*, (priredio mr Slavko Burzanović), CID, Podgorica, 2000; Dr Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu 1918-1925*, knj. I-II, Podgorica, 2004, *Istorijski leksikon Crne Gore*, (urednici prof. dr Šerbo Rastoder i prof. dr Živko M. Andrijašević), Vijesti, Podgorica, 2006, Dr Dragoljub R. Živojinović, *Crna Gora u borbi za opstanak 1914–1922*, Beograd, 1996; Dr Dragoljub R. Živojinović, *Nevoljni saveznici 1914–1918*, Beograd, 2000; Dr Dragoljub Živojinović, *Kraj Kraljevine Crne Gore 1918–1921*, Beograd, 2002, Dr Živko M. Andrijašević i Dr Šerbo Rastoder, *Crna Gora i Velike sile*, Podgorica, 2006, *Crna Gora i Francuska – diplomatija u izbjeglištvu-dokumenti iz diplomatskog arhiva kralja Nikole i crnogorskih vlada u egzilu 1919–1920*. (priredio dr Radoslav Raspopović), knjiga 1–2, Podgorica, 2014.

³ Vidi o tome: Montenegro, Hansard, 13. February 1919. HC Deb 13. February 1919, vol. 112 cc. 242–244.

odbijanja vlade da budu diplomatski interesi Crne Gore zastupljeni u Londonu“⁴, te je rekao da je tokom rata diplomatska misija u Londonu u interesu Crne Gore „bila povjerena gospodinu Aleksanderu Divajnu, koji je dobrovoljno i bez naknade stavio svoje usluge na raspolaganje u ime naše najmanje moćne saveznice, čija je pozicija s poštovanjem bila dobro poznata Ministarstvu spoljnih poslova kroz korespondenciju i lične kontakte“⁵. Menil je pitao i tražio odgovor „zašto je gospodinu Divajnu u zadnja 2 mjeseca odbijen pasoš za Pariz kada je poznata njegova želja da putuje tamo“⁶. Pored toga, tada je upitao „državnog sekretara vanjskih poslova koje korake je preduzeo, uzevši u obzir ozbiljnost pitanja, da se očuva crnogorska nacionalnost pod njenom monarhijom, ukoliko narod tako želi. Ako može reći na koji način predlaže da se utvrde uslovi, ukoliko crnogorski narod bude voljan da se pridruži Srpsko-hrvatskoj federaciji, ili se uspostavi neka druga politička forma federacije, i može li se pružiti garancija da će referendum u Crnoj Gori biti osiguran od prinude ili uticaja od strane srpskih vlasti ili okupatorskih trupa u Crnoj Gori“⁷.

U Donjem domu britanskog parlamenta početkom juna 1919. godine Ronald Meknil je podnio interpelaciju o Crnoj Gori podsekretaru Ministarstva spoljnih poslova Velike Britanije. Suština interpelacije, prema pisanju nejskog *Glasa Crnogorca*, sastojala se u Meknilovim pitanjima:

„- da li je vlada Velike Britanije priznala Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca?

- da li je tim priznanjem očuvano pravo crnogorskog naroda da sam odluči o tome, hoće li ili ne, ući u novo Kraljevstvo, i pod kojim bi uslovima ušla Crna Gora, ako bi svojevoljno izjavila želju da uđe u pomenuto Kraljevstvo;

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

Državni podsekretar odgovorio je na gornja pitanja:

- Da je vlada Velike Britanije priznala državu Srba, Hrvata i Slovenaca, a da pitanje Crne Gore spada u nadležnost Konferencije mira u Parizu⁸.

Uredništvo *Glasa Crnogorca* dalo je na to sljedeći komentar:

„Iz gornjeg odgovora vidi se to, da je vlada Velike Britanije samo načelno priznala državu Srba, Hrvata i Slovenaca, kao i to da je pitanje Crne Gore jedno posebno pitanje koje će Konferencija Mira u Parizu imati tek da riješi; Konferencija će Crnoj Gori odrediti granice isto onako kao što određuje granice i svima drugim Savezničkim državama“⁹.

Crnogorski emigrantski krugovi iskazivali su Meknilu neizmjernu zahvalnost što se borio za pogažena prava Crne Gore i što je zahtijevao da ona opstane kao samostalna i međunarodno priznata država...

Meknil je juna 1919. godine u Donjem domu britanskog parlamenta postavio pitanje „nije li vlada Velike Britanije narušila prava Crne Gore, priznajući Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca?“¹⁰. Na to je britanska vlada odgovorila Meknilu: „Pitanje Crne Gore je postavljeno na međunarodnoj konferenciji i zato prava Crne Gore nijesu narušena priznanjem jugoslovenske države.“¹¹

U debati u Donjem domu britanskog parlamenta o Crnoj Gori, koja se vodila 11. novembra 1919. godine, glavnu riječ vodio je

⁸ *Glas Crnogorca*, Neji kod Pariza, broj. 71, od 1. juna 1919. str. 1, članak „Interpelacija o Crnoj Gori“.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Vidi o tome: Memorandum crnogorske vlade o pravu samoopredjeljenja crnogorskog naroda, kojeg je podnio iz Londona 27. marta 1920. godine predsjednik vlade i ministar spoljnih poslova Jovan S. Plamenac. Citirano prema: *Crna Gora i Francuska – Diplomacija u izbjeglištvu – dokumenti iz diplomatskog arhiva kralja Nikole i crnogorskih vlada u egzilu 1919-1920*, (priredio dr Radoslav Raspopović), knjiga II, Podgorica, 2014, str. 838.

¹¹ Ibidem.

poslanik Ronald Meknil. On je, prema stenogramu, na zasijedanju britanskog parlamenta govorio sljedeće:

„Kada su juče postavljena pitanja, ja sam obratio pažnju da ću pri predlogu za odlaganje skrenuti pažnju na neka pitanja koja sam bio uputio, kao i odgovor koji sam dobio po crnogorskom pitanju. Dugo vremena, za vreme rata, ja sam, a tako isto i ostali članovi, uputio pitanje na Foren Ofis po ovom predmetu i do sada nijesmo bili u stanju da dobijemo zadovoljavajući odgovor. Dok je rat trajao, mi smo smatrali za dužnost da se odazovemo apelu Foren Ofisa, i da ne insistiramo na ovim pitanjima. U februaru mjesecu, kad je borba bila završena, mislio sam da je došlo vreme da ponovo insistiramo na ovom pitanju i da tražimo od Foren Ofisa detaljniji izvještaj, i zbog toga sam i napomenuo da ću to pitanje da pokrenem pri odlaganju parlamenta. Potom opet, a na ponovnu molbu moga poštovanog prijatelja Mr Harmsworth-a, ja sam se uzdržao od toga pitanja do juče, kada sam tražio malo više detalja po ovom pitanju, ali mi je opet odgovoreno da, pošto se ta stvar razmatra baš u ovom času u Parizu, nije oportuno u ovom trenutku postaviti to pitanje. Ja naročito mislim da obratim pažnju na fakt da je moj poštovani prijatelj Mr. Harmsworth stalno odbijao da iznese pred Parlament izvještaj donet od grofa Salisa, koji je bio poslat da ispita stanje u Crnoj Gori. S pogledom na kratkoću vremena, ja ću se ukratko obazreti na istoriju koja je duga, a u kojoj se govori kako su saveznici postupali sa Crnom Gorom od početka rata, a ima nekih fakata koji ne bacaju baš najbolju svjetlost ni na Englesku ni na ostale Saveznike, a o kojima se nadam će moj visoki prijatelj dati obavještenje.

Crna Gora ima naročito pravo da bude cijenjena od ove zemlje, kao i od svakog ljubitelja slobode. To je jedina država na Balkanu koja nije bila pokorena nikad od Turaka, i ima tome već mnogo godina dana otkako ju je Gledston nazvao ‘besmrtnom Crnom Gorom’. Takva je ona bila i u početku ovog rata. Dva

dana pošto smo mi išli u rat, i ona stade na stranu pravde i baci se na Austriju. Bilo je to herojsko delo od njene strane, s obzirom na njenu slabost i geografski položaj. Posledica toga je bila da je i ona prošla kao i Srbija i bila pregažena. Ima jedna čudotvorna stvar – a to je tajna svega ovoga što se potom dešavalo – a to je da je Srbija još iz samog početka, umesto da sa Crnom Gorom postupa kao sa saveznikom, počela sa jednim nizom intriga koje je neumorno sprovodila, kako u Parizu i na svakom drugom mjestu. Još u početku počeli su da cirkulišu glasovi – za koje se poznije doznalo da su iz srpskog izvora - koji su strašno diskreditovali kako Crnu Goru tako i njenog kralja, pa se u tome išlo tako daleko da se tvrdilo da su crnogorski kralj i njegova vlada izdajnici, da su vodili korespondenciju sa neprijateljem, pa se čak tvrdilo u jedno vrijeme da postoji neki tajni ugovor između Austrije i Crne Gore. U samoj stvari otpočela je bila jedna strahovita propaganda od strane srpskih agenata po celoj Evropi još za vreme rata, a sve s namerom da bi se Crna Gora mogla inkorporisati Srbiji i izgubiti svoju dinastiju kada dođe da se Evropa rekonstruiše. Kada Austrija izvrši invaziju, dvorovi i vlade obeju ovih zemalja odoše u izgnanstvo. Srpska je vlada bila instalirana na Krfu a crnogorska u Parizu i britanska vlada, kao i francuska, odredile su i izdavale malu potporu crnogorskoj vladi kako bi joj, iako u izgnanstvu, omogućile otpravljanje poslova. Još iz samog početka, a iz razloga koji do danas nisu objavljeni, Saveznici, a tako isto i kralj. Vlada, počeli su postupati sa nipodaštavanjem prema Crnoj Gori, i u mesto poštovanja i okuraženja koje su trebale biti ukazane s obzirom na njenu slabost. Ništa drugo da ne govorim do da napomenem da Crnoj Gori i nikada nije bilo dozvoljeno da ima svog predstavnika u Londonu za vreme rata. Ona se za to obraćala i bila odbijena. Ja sam u svoje vreme pitao Predsednika Ministarskog Saveta, koji je u to vreme bio Ministar Inostranih

Dela, zašto se Crnoj Gori ne dozvoljava da ima svoga diplomatskog predstavnika, na što mi je on kratko odgovorio da je za Crnu Goru dovoljno da opšti sa Kralj. Vladom preko jednog nižeg činovnika pariske ambasade, ser Džordža Greja. Pa ni do današnjeg dana u Crnoj Gori nije dozvoljeno da opšti direktno sa Kralj. Vladom. Da li ima nečega u stvari što podržava Vladu u takvom postupanju neznam, ali je takvo ponašanje uvredljivo. Takvo je držanje nastavljeno i praktikovano i u manjim stvarima. Prvi Ministar je uvek izostavljao Crnu Goru kada je savetovao Nj. Veličanstvu šiljanje čestitke za pobedu i drugim pozdravima – Crna Gora je demonstrativno izostajala. Prilikom definitivne pobeđe i primirja, takvu je čestitku čak i Sijam dobio, a Crna Gora ne, niti njen vladalac. Ovde je takođe jedna čudna stvar o kojoj nikada do danas nije dano objašnjenje. Crna Gora nije ni pozivana da pošalje svoje delegate u Pariz, i ako je bila jedna od prvih da dođe u pomoć zapadnim Silama. Ona nikada, od početka do kraja, nije bila konsultovana u Parizu pri rešavanju balkanskog pitanja, i ako je njena sudbina vezana za Balkan. Ja ću samo da podsetim Parlament na jednu stvar: čim je Austrija bila primorana da evakuiše Srbiju, Velike Sile su sa pravom pohitale da reinstališu Kralja i Srpsku Vladu i da se pomoć što pre pošalje namučenom srpskom narodu. Je li to učinjeno i sa Crnom Gorom? Bože sačuvaj! Zašto posle pobeđe crnogorski Kralj i Vlada nisu odmah pomognuti da se vrate u zemlju? Naprotiv, još danas crnogorski Kralj i njegova Vlada su u Parizu, Crna Gora zauzeta srpskom vojskom, koja se ponaša kao neprijatelj prema narodu, dok se crnogorski Kralj i Vlada drže kao zarobljenici u Parizu ili – ako je to jak izraz – do sada Velike Sile nijesu ništa učinile da bi im olakšale povratak, niti da se srpska vojska izbacila sa crnogorske teritorije. Ne samo da su Srbi zauzeli zemlju, nego i počinili nasilje najgore vrste. Srpske trupe hapse domorodce ili ih odgone u planine. Kralj. Vlada je isto

tako učinila smetnje u šiljanju pomoći za Crnu Goru, i osuđivala svaki pokušaj Crnogorskog Fonda u Londonu da tu pomoć pošalje crnogorskom narodu. Tako je Kralj. Vlada postupala sa jednom savezničkom zemljom dok je odmah potrčala da hrani Beč, i tako je sve to bilo dok nije stigla američanska pomoć, čiji je predstavnik G. Huver poslao hranu za Crnu Goru, koja je (ovo moj poštovani prijatelj ne može poreći) bila pojedena 70% od srpske vojske, a drugih 30% prodato šćardžijama.

Ovde je najčudnovatije to da Crna Gora strada od jednog prijatelja i saveznika Srbije – a to sve u cilju da bi ova poslednja mogla da je proguta. Mi imamo ovde istu stvar sa Italijom i Jugoslavijom: dok se Jugosloveni sa pravom žale na agresivno držanje jednog dela talijanskog javnog mišljenja, dotle to Srbija radi prema Crnoj Gori samo u većoj razmeri. Meni je toliko puta odgovarano da bi crnogorskom narodu trebalo odobriti da se slobodno izjasni da li želi da se pridruži velikoj jugoslovenskoj državi.

Njima dakle treba ostaviti da izaberu formu ujedinjenja: federaciju, totalnu uniju ili nezavisnost, nije moja stvar da namećem svoje mišljenje o tome. Sve što ja tražim, to je da se Crnoj Gori dozvoli da izrazi svoju volju slobodno. Do sada su Srbi ovu nameru osujetili. Još 1916. godine bio je potpisan krfski pakt od nekoliko gospode crnogorske, na osnovu koga se odlučilo da Crna Gora podpada pod Srbiju i dinastiju Karađorđevića. Bio je i neki skup nazvan podgorički parlament. To je lažni parlament i zbog toga bih baš želeo da vidim Salisov izveštaj. Ja javno pozivam poštovanog člana da taj izveštaj jasno iznese jer će iz njega videti da je podgorički parlament opsena i prevara. Crnogorski članovi nisu glasali kad se odlučivalo o uniji.

Dok se sve ovo dešavalo, mala pomoć koju smo izadavali mi i Francuzi Crnogorskoj vladi u Parizu, oduzeta je. Izdavanje pomoći bilo je ukinuto u vrlo kritičnom momentu pre nekoliko

meseci. Ja želim da znam zašto je ova pomoć u kritičnom momentu oduzeta crnogorskoj vladi, kada crnogorsko pitanje još nije rešeno zašto se baš ovaj momenat izabrao kada je u pitanju i sama egzistencija Crnogorske vlade? Do duše ni ja ne znam, ali je značajno da je G. Pašić predao 17. septembra jednu notu Konferenciji u Parizu, kojom je tražio jednu čudnu stvar. Parlament će se opomenuti da je to srpski državnik koji je bio vezan čašću u svemu prema ovoj maloj zemlji. On je, naime tražio da Saveznici ne priznaju više crnogorsku vladu da joj ukinu pomoć - držanje tako plemenito za jednog saveznika. Što je bio srpski cilj pri tom? Namera je bila da se ova mala zemlja pritiskom dovede do očajanja i prizna ujedinjenje. To je neotesan i odvratan sporazum da se jedna mala država nagna da na silu učini ono što svojevoljno nikad ne bi učinila, i Kralj. Vlada ne može izbeći odgovornost u ovom poslu. Moj pošt. Prijatelj veli da Kralj. Vlada ne može izbeći odgovornost u ovom poslu. Moj pošt. Prijatelj veli da Kralj. Vlada ima radi sporazuma sa ostalim silama u Parizu, – naravno; ali je li Kralj. Vlada upotrebila svoju moćnu zaštitu prema ovoj maloj državi koju je Gledson nazvao besmrtnom Crnom Gorom? Je li Kralj. Vlada odbila da bude saučesnik u ovoj politici nasilja i tlačenja?

Da, ali ne smeju da iznesu izvještaj grofa Salisa. Zašto? Moj prijatelj veli da je to zbog toga što do danas nije primljen nikakav izvještaj od Srpske Vlade; ja to primam, ali ima i drugih načina da se želje od tako važnog interesa objave. Ja se ne ustručavam da izjavim da razlog za ne davanje toga izveštaja Parlamentu jeste srpski uticaj združen sa međunarodnim finansijama, koji žele da se taj izvještaj zataška. Moj prijatelj vrti sumnjivo glavom; e onda neka nam kaže zašto se izvještaj krije. Nije dovoljno reći Parlamentu i narodu da mu se nešto ne može saopštiti, jer su tako odlučili zvrndovi u Parizu. Još u februaru ove godine tražio sam da se ovoj zemlji dozvoli slobodno pravo izbora. Odgovorio mi je da je prerano govoriti ma šta o tom

pitanju. Po tom je u aprilu poslan Grof Salis, a o tom nije čak crnogorska vlada ni izveštena, i zbog toga je i protestovala, i kada sam pitao o tom protestu odgovarano mi je da za njega ne znaju, da bi docnije priznali da sam bio u pravu. Nama je uvek govoreno da čekamo na izveštaj Grof Salisa. Sad je njegov izveštaj tu, i iz njega se može sve videti, i eto sad nam kažu da je to drskost ulaziti u tu stvar, jer se to baš razmatra u Parizu.

Najzad, da vam kažem šta je u tom izveštaju. Iz njega se jasno i nesumljivo vidi da crnogorski narod želi da bude slobodan pod svojom dinastijom. On nam u tom izveštaju priča i o radu srpskih trupa u Crnoj Gori, iz čega se da zaključiti da Velike Sile moraju odmah preduzeti mere da srpska vojska napusti Crnu Goru, ako se ne želi da se ionako smanjeno crnogorsko stanovništvo istrebi. Neka mi je dozvoljeno reći da mi nije prijatno da ovako govorim o jednom savezniku čije je požrtvovanje i stalnost zadobilo simpatije sviju nas. Ranije sam ja govorio u parlamentu o opravdanim srpskim aspiracijama. Ja sam član Izvršnog Srpskog Društva u V.Britaniji. Sve su moje simpatije na strani Srbije, kao zakonitog vođe Jugoslovena. Ideja velike jugoslovenske države pod vođstvom Srbije je moja želja. Ono što ja ne mogu odobriti, to je da pri sprovođenju ovakve srpske legitimne politike ne strada i jedna malena država, i ja prema tome želim da čujem kakve je korake Kralj. Vlada preduzela da svoja obećanja prema toj maloj zemlji ispuni, i da nam se da iscrpan izveštaj s pogledom na položaj u toj zemlji, kao i iznese izveštaj grofa Salisa¹².

Crnogorski emigrantski krugovi u Francuskoj polagali su nadu i očekivanja da će debata u britanskom parlamentu imati

¹² Citirano prema: Dr Šerbo Rastoder, *Skrivana strana istorije – crnogorska buna i odmetnički pokret (1919–1929)*, knj. II, Bar, 1997; Dok. Br. 743. str. 922–926. Debata u engleskom parlamentu o Crnoj Gori, Debata u Parlamentu o Crnoj Gori po stenografskim bilješkama. Rastoder koristi kao izvor: Arhiv Jugoslavje, Beograd, 336, f. 25 II.

značajne reperkusije na međunarodni status Crne Gore. Meknilu su Crnogorci u egzilu bili neizmjereno zahvalni što je potencirao pred britanskim državnim institucijama i javnim mnjenjem pitanje Crne Gore, te što se založio za njen opstanak kao nezavisne države i osudio nasilnu aneksiju njene teritorije od strane Srbije, odnosno, Kraljevine SHS. Očekivali su da će Meknilov govor uticati na zvaničnu britansku politiku da promijeni odnos prema Crnoj Gori i da se ona založi za ispravljanje nepravde koja je zadesila sprečavanjem crnogorskog naroda da u skladu sa ustavom i zakonima Crne Gore opredijeli vlastitu državno-pravnu budućnost. U tom smislu je advokat Vladimir Đ. Popović, predsjednik Komiteta crnogorskih izbjeglica, poslao pismo Meknilu, povodom njegovog govora u britanskom parlamentu, iz Pariza, 15. novembra 1919. godine, u kojemu navodi da Komitet crnogorskih izbjeglica „sa najvećom emocijom prati Vaš rad za odbranu časti i prava Crnogorskog naroda. Vaš posljednji govor u parlamentu, zbog svoje važnosti i simpatija za Crnu Goru, ostaće u uspomeni crnogorskog naroda i jednak najsajnijoj pobjedi koju je on ikad dosada izvojevao na bojnim poljima u toku vjekovnih i slavnih borbi za vjeru i slobodu. U ime hiljada izbjeglica crnogorskih, koji se nalaze u savezničkim zemljama molim vas da primete izraz vječne blagodarnosti i da vjerujete, da će naša istorija bilježiti vaše ime, kao jednog od najvećih prijatelja Crne Gore, koji je kuražno i plemenito ustao da brani plod šestovjekovnih krvavih napora crnogorskog naroda, t. j. čast i slobodu njegovu, i to u času kad nam je podlo i kukavički pokušava oteti onaj za koga smo se plemenito žrtvovali“¹³.

Ronald Meknil je bio istinski posvećen aktuelizaciji crnogorskog pitanja na britanskom tlu, boreći se da se spozna istina o Crnoj Gori i da se spozna i adekvatno ispravi učinjena

¹³ *Glas Crnogorca*, službeni organ Kraljevine Crne Gore, Neji kod Pariza, 10/23. novembar 1919, godina 47, broj 79, str. 3.

nepravda prema njoj. On je dijelio stanovište i agrumentaciju koju su crnogorski Dvor i Vlada u Francuskoj koristili u borbi za egzistenciju Crne Gore kao nezavisne države, violinirane srpskom aneksijom i okupacijom njihove zemlje. Meknil je odgovorio Vladimiru Đ. Popoviću na njegovo pismo, u kome mu se Popović iskreno zahvalio što se u britanskom parlamentu založio za poštovanje identiteta, integriteta, suvereniteta i prava i časti Crne Gore. U responsu Vladimiru Đ. Popoviću, član Donjeg doma britanskog parlamenta Meknil piše: „Dragi gospodine. Sa najvećim zadovoljstvom i blagodarnošću primio sam 15. novembra vaš telegram. Odmah sam vam i odgovorio, ali sam adresovao u Pariz, mjesto u Neji, te mi je telegram vraćen. Hoću da vam ne samo zahvalim, no i da vas uvjerim, da ću dovoljno nagrađen biti ako mojim skromnim silama išta mognem u Parlamentu doprinijeti da se objelodani nepravda, učinjena Crnoj Gori, i ako izradim da se njeni zahtjevi uzmu u pravedno rješenje. Crna Gora zaslužuje da joj blagodari i da ju pomaže svako ko cijeni slobodu i čast svoga naroda. Nastojaću i dalje oko toga, da s pitanjem Crne Gore upoznam kako naš Parlament, tako i narod Velike Britanije. Uvjeravam vas o svom poštovanju“.¹⁴

Meknilovi parlamentarni govori u korist Crne Gore bili su posebno medijski praćeni. Tako je Veliki publicitet Meknilovom govoru u Donjem domu britanskog parlamenta pridao *Glas Crnogorca*¹⁵, koji je prenio iz londonskog *Times-a* glavne izvode iz pomenute debate.

Ronald Meknil se eksplicitno i konsistentno zalagao, još od 1917. godine, da Crna Gora dobije zvaničnog diplomatskog

¹⁴ *Glas Crnogorca*, službeni organ Kraljevine Crne Gore, Neji kod Pariza, godina 47, broj 81, 23. XII 1919/5. I 1920, str. 2.

¹⁵ *Glas Crnogorca*, službeni organ Kraljevine Crne Gore, Neji kod Pariza, 10/23. novembar 1919, godina 47, broj 79, str. 2–3, članak „Velika Britanija za vaspostavu Crne Gore“.

predstavnik u Londonu i da Velika Britanija uspostavi zvanične diplomatske osnove s Kraljevinom Crnom Gorom na paritetnoj, recipročnoj osnovi; da njen legalni i legitimni Kralj i Vlada imaju svog predstavnika na Pariskoj (Versajskoj) mirovnoj konferenciji (1919–1920), te je smatrao lakrdijom i to što Crna Gora nije pozvana, kao saveznička zemlja iz bloka Velike Antante, da potpiše, u svojstvu međunarodno priznate suverene i nezavisne države, mirovni ugovor s Austrijom u Sen Žermenu (septembra 1919). Meknil je bio konsterniran i ogorčen što se Crnoj Gori nije omogućilo da bude jedna od potpisnica Sen-Žermenskog sporazuma, tvrdeći da je to pravo, koje je njoj nesporno pripadalo, bilo flagrantno ignorirano i eklatantno prekršeno. U britanskom parlamentu, tokom 1919. godine, Meknil je osuđivao oficijelnu britansku politiku prema Crnoj Gori i pružao joj, svojim čestim i ubjedljivim parlamentarnim govorima, aktivnu rezistenciju. Tvđio je da je Crna Gora bila hrabar, častan i odan saveznik silama Antante i da su optužbe za njeno tobožnje tajno šurovanje sa Austrijom samo najobičnija kleveta. Energično je u svojim govorima osuđivao nasilničku, imperijalističku, politiku koju je Srbija sprovodila prema Crnoj Gori. Meknil je u britanskom parlamentu razobličavao srpsku agitaciju i propagandu protiv Crne Gore i isticao da su kralj Nikola i njegova Vlada u egzilu, sa stanovišta međunarodnog prava, još priznati subjekt od strane Sila saveznika, kao ustavni i zakonski predstavnici Crne Gore. Apelovao je na britanskog premijera Lojda Dejvida Džordža da odbaci kao neistinite intrige protiv Crne Gore i kralja Nikole, tendenciozno fabrikovane iz srpskih diplomatskih i propagandnih izvora. Meknil je bio kategoričan u stavu da je Srbija poslije Austrougarske reokupirala Crnu Goru i da je prema Crnogorcima teže i gore postupala kao navodno saveznička zemlja okupant od austrougarskog okupatora koji joj je prethodio. Potencirao je da je crnogorska vojska stradala, žrtvujući se da zaštititi odstupnicu srpskoj vojsci tokom Prvog

svjetskog rata i spasi je, a Crna Gora je za to dobila nagradu da je Srbija na kraju rata opustoši. Meknilu je bilo neshvatljivo kako su Velike sile brutalne srpske podvale protiv Crne Gore prihvatile kao „istinu“ i po njima se ravnale u vlastitom postupanju u odnosu na Crnu Goru i njena prava. Zalagao se dosljedno i permanentno za restauraciju Crne Gore i za poštovanje njenog ustavnog poretka, zakonitih i legalnih organa vlasti, oblika vladavine, državnog uređenja i političkog sistema, tvrdeći da su kralj Nikola i Crnogorska vlada u egzilu jedini autentični zastupnici Crne Gore i njenog državno-pravog subjektiviteta. Konstatovao je da usljed vojne okupacije Crne Gore od strane Srbije crnogorski narod nije u mogućnosti izraziti svoju volju u pogledu budućeg državno-pravnog statusa i uređenja svoje zemlje i pledirao je da se zvanična vlast Velike Britanije založi da se Crnogorcima omogući pravo na nacionalnu suverenost, odnosno, pravo naroda na samoopredjeljenje. Meknil je vjerovao da većina Crnogoraca želi da očuva svoju vjekovnu državnu samostalnost i da je na tragu svoje slavne povijesti, te da su Crnogorci skloni federalnoj južnoslovenskoj zajednici kao garanciji svoje posebnosti i državnog individualiteta. Zamijerao je britanskoj vladi što nije objavila izvještaj o stanju u Crnoj Gori grofa Salisa i što se o njegovoj sadržini nije otvoreno vodila diskusija u britanskom parlamentu i javnom mnjenju.

Ronald Meknil je konstantno, tokom druge polovine 1919. godine, u britanskom parlamentu raspravljao o crnogorskom pitanju, zalažući se za suverena prava Crne Gore i prigovarajući administraciji Lojda Dejvida Džordža što se na drugačiji način ne odnosi prema aspiracijama Crne Gore. U tom smislu je Meknil u raspravi vođenoj 18. decembra 1919. godine polemisao sa stavovima kako premijera Lojda Džordža (koji je prisustvovao toj sjedinici i učestvovao u diskusiji), a koji je izjavio da se o Crnoj Gori ne može detaljno izjasniti, pošto se njeno pitanje nalazi u nadležnosti Konferencije mira, tako i sa

ser Donaldom Meklinom¹⁶, liberalnoim poslanikom, zbog njegovog nedovoljnog zalaganja za Crnu Goru i njena prava. Meknil je u svom govoru istakao da ga čudi što pitanje Crne Gore „nije izazvalo malo više pažnje u našem Parlamentu, a naročito me iznenađuje to, što poštovani g. D. Meklin, kao i svi oni koji tvrde da su čuvari liberalnih tradicija, nijesu ni najmanje interesa ukazali prema ovoj malenoj zemlji koja je uživala osobitu simpatiju jednoga Gledstona, jednoga Alfreda Tenisona¹⁷ i takvih znamenitih ljudi. Gledston je tu zemlju nazvao ‘besmrtna Crna Gora’. Tokom ovoga rata gledali smo kako tu zemlju vrijeđaju, sramote, i nasilnički prema njoj postupaju, i to uz prisustvo naše Vlade; međutim nije se čula nijedna riječ kojom bi vođe liberalizma u ovom Parlamentu podigli svoj protest protivu takvog postupka. Ja hoću da moj poštovani prijatelj shvati da u pitanju Crne Gore postoji nekakva misterija. Ja zaključujem prema onome što nam je on rekao, da on nije voljan danas rješavati tu misteriju, ali ipak njemu treba dati razumjeti da ta misterija svakako postoji. Svi se mi dobro sjećamo kako smo se u prvim danima rata divili ovoj malenoj zemlji koja se hrabro stavila uz Saveznike i junački se borila protivu Austrije. To bješe prva vijest koju čusmo o toj zemlji i naše divljenje bješe tada neograničeno. Da tu nije bilo nečega misterioznoga i da tu nije bilo nečega naročitog po srijedi, svako bi očekivao da će ova malena zemlja, prije svih ostalih velikih Saveznika, biti hvaljena, slavljena i pomagana, i da će joj se svaka počast ukazivati, srazmjerno njenoj veličini, kao znak našeg prijateljstva i divl-

¹⁶ Ser Donald Meklin (sir Donald Maclean, 9. I 1864–15. VI 1923), britanski liberalni političar, lider opozicije u parlamentu (1919–1920), vođa Liberalne stranke Velike Britanije (1918–1922). Bio je (1931–1932.) predsjednik Odbora za obrazovanje u vladi Ramsey Mekdonalda (britanskog premijera 1929–1935.).

¹⁷ Lord Alfred Tenison (6. VIII 1809–6. X 1892), britanski pisac, pjesnik. Autor je i čuvene pjesme „Montenegro“ (1877).

jenja. Stvar, međutim, stoji tako, da su za vrijeme cijelog rata, prilikom godišnjica ili prilikom pobjeda ili drugih čestitki, izmjenjivani pozdravi i čestitke između raznih vlada, kao i to, da je naš uzvišeni Vladar upućivao tom prilikom čestitke i vladaru Sijama, i svakome ko je god bio Saveznik, ali nijedan pozdrav nije upućivan Crnoj Gori. To je misteriozno. Da navedem još jednu drugu stvar. Za cijelo vrijeme rata Crnoj Gori se nije dopustilo da ima svog diplomatskog predstavnika u Londonu. Ona je za to molila, i ja isti pitao sam ovdje u Parlamentu zašto joj se to ne dozvoljava. Tijem se ne bi nikome nanijela nikakva šteta, a u svakom slučaju to bi bio znak poštovanja i ohrabrenja. Odgovoreno mi je jednim od onih zaobilaznih odgovora, da je Vlada toga mišljenja da je za Crnu Goru dovoljno da ju zastupa jedan činovnik našega poslanstva u Parizu¹⁸, izričit je Meknil. Premijer Lojd Dejvid Džordž potom je upitao Meknila: „Kad je to bilo“, a Meknil je u odgovoru saopštio sljedeće: „To je bilo svakako prije dvije godine, a možda i malo ranije. Sigurno je, pak, to, da niko, ko god ovdje zastupa ministarstvo Spoljnjih Poslova, ne može tvrditi da nije znao, da je Crnogorska Vlada željela da bude zastupljena u našoj zemlji. Dopustite mi da navedem još jasniji primjer. Zašto Crna Gora nema svog predstavnika na Konferenciji Mira? Dopustite mi da navedem primjer koji najbolje ilustruje kojim metodom se Ministarstvo Spoljnjih Poslova služi kad daje odgovore na postavljena mu pitanja. Nekoliko puta sam postavljao pitanja po ovom predmetu (posljedni put pitao sam 24. novembra): Zašto Crna Gora nije zastupljena na Konferenciji? Evo što je odgovorilo Ministarstvo Spoljnjih Poslova; Kao što je već ranije rečeno u Parlamentu, predstavništvo Crne Gore na Konferenciji je primljeno u prin-

¹⁸ *Glas Crnogorca*, službeni organ Kraljevine Crne Gore, Neji kod Pariza, godina 47, broj 81, 23. XII 1919/5. I 1920, str. 1–2. Članak „Na braniku prava Crne Gore-ponovna debata u Parlamantu Velike Britanije u sjednici od 18. decembra“.

cipu, ali kako Crna Gora svojim granicama ne tiče Austriju to i nije bilo potrebe da crnogorski predstavnici potpisuju ugovor sa Austrijom¹⁹. Narod crnogorski je, do duše, zainteresovan u uređenju Balkana, ali pitanje o izboru crnogorskog predstavnika je ostalo neriješeno.

Ja sam pitao, zašto Crna Gora nije zastupljena na Konferenciji, a odgovoreno mi je, dakle, da je u principu riješeno da crnogorski predstavnik bude pozvan na Konferenciju, samo je pitanje o izboru predstavnika ostalo neriješeno. Tvrdnja, pak, da Crna Gora granicama ne tiče Austriju, i da zbog toga nije pozvana da potpiše ugovor mira s Austrijom, je samo jedna lakrdija!

Predamnom su dva akta, oba juče objavljena: jedno je ugovor između Saveznika i Centralnih Sila o naknadi koja se ima dati Italiji, a drugo je obračun o troškovima koje je učinila vojska za vrijeme oslobođenja onih zemalja koje su sačinjavale bivšu Austrougarsku, i u tom obračunu učestvuju Sjedinjene Države, Velika Britanija, Kina, Kuba, Francuska, Grčka, Italija, Nikaragva, Panama, Japan, Poljska, Portugalija, Srbija, Hrvati, Siam i Čehoslovačka država. Zašto i kako to da i Crnoj Gori nije dopušteno da učestvuje tu sa Panamom? A zar se Panama i zar se Nikaragva tiču s Austrijom? Može li poštovani g. Predsjednik

¹⁹ Radi se o Ugovoru u Sen Žermenu, koji je potpisan 10. IX 1919. godine u palati Sen Žermenen Laje kod Pariza, između zemalja članica bloka Antante i novoosnovane Republike Austrije, koja je ranije kao Austrougarska bila članica u ratu poraženih Centralnih sila. Ovaj ugovor je jedan od onih međunarodnih sporazuma kojima je okončan Prvi svjetski rat, a koji su na Pariskoj (Versajskoj) mirovnoj konferenciji (18. I 1919–28. VI 1920) zaključeni kao posebni ugovori sa svakom od u ratu pobijeđenih država. Na osnovu Sen-Ženmerskog ugovora konstatovan je prestanak postojanja Austrougaraskog carstva i stvaranje Republike Austrije, te priznata je nezavisnost Mađarske, Čehoslovačke, Poljske i Države SHS. U sporazumu postoji i odredba o plaćanju ratnih reparacija na teret Austrije.

Vlade kako god obrazložiti tu zagonetnu tajanstvenost u našem držanju prema Crnoj Gori? Zašto se takva golema nepravda čini tom malenom ali hrabrom Savezniku našem? Kakva je to tajna što se tu skriva?

Evo u čemu je tajna. Još u samom početku rata počeli su se pronositi glasovi kako su Crnogorci, ili crnogorska Vlada, izdali svoje saveznike. Govorilo se čak i to, da je i sam Kralj stupao u sporazum s neprijateljem, kao i to, da je jedna veoma važna vojnička provincija bila izdajnički predana neprijatelju. Eto ta izmišljotina bila je osnov iz koga je nastalo ovakvo držanje i postupak svih Saveznika prema Crnoj Gori. Ali ja pitam ovo: Ako ima, ili ako je imalo, išta istine u tome, da su Kralj ili Vlada Crne Gore izdali nas, svoje Saveznike, zašto se nikad nije objelodanio dokaz o tome? Ja, od svoje strane, ne vjerujem da u svemu tome ima trun istine.

Nego, nešto je sasvim drugo bilo po srijedi! Po srijedi je bila otimačina, imperijalistička i nasilnička politička Srbije. U prvim danima rata objavljeno nam je da je srbijanska vojska zauzela austrijske pokrajine i da je prodrla do pred Sarajevo. Te vijesti javljene su iz Srbije, međutim, istina je to, da u toj vojsci nije bilo Srbijanaca, nego je to bila crnogorska vojska! Srbijanci su u svoje ruke uzeli sva sredstva za obavještanje, i utrošile su stotine hiljada engleskih lira – ako ne i milione! – na propagandu, i zatvorili su sve izvore informacija, i to, ne samo izvore namijenjene širokoj publici, nego i one izvore iz kojih su crpili svoje informacije i poštovani g. Predsjednik Vlade i gospoda u Parizu koja su s njim u sporazumu. Tvrdim da je sve ovo istina i ponavljam da je ovakav postupak nedostojan.

Kralj Nikola i negova Vlada, ili su krivi, ili nijesu krivi. Njih zvanično priznaju. Priznati su bili još prije nekoliko dana kada su kralju, pri njegovu polasku iz Pariza, ukazane sve propisane vladarske počasti. Pošto je kralj priznat, onda se prema njemu ima i postupati kao prema ispravnom. Apelujem na poštovanog

g. Predsjednika Vlade, da to nije pravo da se postupa kao da su istinite i mjerodavne one priče koje su protekle iz srbijanskih izvora.

Poštovani g. Predsjednik Vlade rekao mi je nedavno, da jedna od teškoća ove stvari leži u tome, što su Crnogorci međusobno podijeljeni. A kako bi moglo i biti drukče! Kada se neprijatelj povukao iz njihove zemlje, Crnogorci tijekom još nijesu bili oslobođeni. Kad se je pak neprijatelj povukao iz Srbije, srbijanska vlada i država su odmah vaspostavljene. Što se pak desilo, pošto je neprijatelj evakuisao Crnu Goru? Desilo se je to, da je drugi neprijatelj, po mogućstvu još gori od prethodnoga, zauzeo Crnu Goru, a taj novi neprijatelj bio je jedan od Saveznika. Mada su se u početku rata Crnogorci hrabro borili, izgubili su 50 % od svoje vojske, i odbranili odstupnicu Srbijancima, te tijekom spasili ostatke srbijanske vojske – ipak –Crnu Goru je opustošio, ne neprijatelj, kao što je opustošio Belgiju, Srbiju i Poljsku, nego ju je opustošila Srbija, kojoj je ta ista Crna Gora bila vjeran i pošten saveznik. I ja ponovo tvrdim da, s obzirom na sve te činjenice, sasvim je nerazumljivo, kako su se Velike Sile dale ovako grubo rukovoditi i zavesti od brutalnih Srbijanaca.

Vlada Crne Gore zadržana je u egzilu. Kralj i Ministri se drže u Parizu. Njihovu zemlju je zauzela srbijanska vojska. Pa zar je onda čudo, što su Crnogorci podijeljeni međusobno?

Da ste odmah poslije primirja izveli vaspostavu Crne Gore, njenog Vladara i njene Vlade, ne bi zaista danas postojalo te pozicijepnosti, koje ima svugdje, kao i razlike u mišljenju. Da je većina naroda željela promjenu vladavine, ta većina bi to i izvojevala. Isto tako, kad bi većina željela da održi današnji režim, ona bi to i izvela. No, u mjesto toga, zemlju je zauzela tuđa vojska, tako da je danas narod u nemogućnosti svoju volju istinski izraziti.

Uzrok zbog koga sam često stavljaao pitanja o Crnoj Gori, i zašto i sad apelujem na vladu, jeste taj: da Crnogorcima treba omogućiti da sami opredijele svoju sudbinu. Niko ne traži više no to.

Sva politika Srbije je – kao što znamo – aneksija. Oni su putem svoje propagande svemu svijetu objavili da većina naroda u Crnoj Gori hoće prisajedinjenje Srbiji. Možda je to i tako. S protivne strane tvrdi se i uvjerava, da to nije istina, nego, da bi svi Crnogorci htjeli da očuvaju svoju samostalnost, samo neka im se dopusti da slobodno izraze svoju volju. Ja u to vjerujem, jer znam njihovu slavnu prošlost, i znam da je to jedina zemlja na Balkanu koja je vjekovima protivu tuske sile, oni žele to učiniti samo na osnovu federalnog sistema koji bi im očuvao njihovu nezavisnost, nikako pak oni ne žele da se izgube u ujedinjenju koje bi zbrisalo njihovu prošlost i istorijsku individualnost.

Poštovani g. Predsjednik Vlade kaže da je ovo pitanje veoma teško, jer se nema tačnih podataka o njemu. Međutim, Vlada ima podataka u izobilju. Ona je u Crnu Goru poslala naročito svog izaslanika da sve ispita i da se lično uvjeri, te da Vladu izvijesti o istinskoj želji naroda i o izjavama koje on u zemlji pribere.

Grof Salis je poslao svoj izvještaj o Crnoj Gori, i vlada se još nikako nije riješila da ga objavi, niti je dozvolila da se o njemu povede riječ niti u Parlamentu niti u javnosti. Zašto sve ovo? Jedni mogući uzrok jeste ovo: državni sekretar za Spoljne Poslove rekao je da bi onima, koji su Salisu dali obavještenja, prijetila velika opasnost, kad bi se njihovi iskazi objelodanili. Znači, dakle, taj izvještaj bi pokazao svu srbijansku intrigu i pritisak koji se vrši u Crnoj Gori, te da bi Crnogorce postigla strahovita osveta od strane srbijanskih vlasti u Crnoj Gori. Na to sam odmah predložio g. sekretaru da, ako stvar stoji tako, ipak bi se izvještaj mogao objaviti, samo bi sva imena valjalo izostaviti. Bilo je već sličnih slučajeva, u kojima se tako postupalo; tako je isto učinjeno u Brajs-ovu izvještaju o zločinstvima u Belgiji. Dakle, neće biti to glavni razlog, što se ne objavljuje Salisov izvještaj. Tijem što vlada odbija da to učini, nastavlja se samo ova zagonetna tajanstvenost, i ja se bojim da će se ovim odugovlačenjem Srbiji omogućiti da izvrši aneksiju Crne Gore, da će onog dana, kad

vlada saopšti izvještaj, reći Parlamentu i narodu: ‘Ovo je zaista jedan nesrećan slučaj, ali sad je već kasno; to sad sve spada u istoriju’. Zbog svega toga, ja najoštrije protestujem, prvo, protivu načina kako su se na naša pitanja o ovom predmetu davali odgovori i za posljednjih godina; i drugo, mada Vlada neprestano to tvrdi, ja ipak ne vjerujem, da bi moglo biti ikakvih neprilika kad bi se objelodanio izvještaj našeg izaslanika o raspoloženju crnogorskog naroda²⁰.

Ser Donald Meklin, lider britanskih nezavisnih liberala, kojega je kritikovao Meknil što se nije jasno i glasno opredijelio za poštovanje prava Crne Gore, ipak, je to naknadno učinio 14. februara 1920. godine i u britanskom parlamentu istakao da se Crnoj Gori treba omogućiti da po principu nacionalnog samoopredjeljenja odluči o svojoj sudbini²¹.

Crnogorska vlada u egzilu na čijem se čelu nalazio Jovan S. Plamenac iskazivala je Ronaldu Meknilu veliku zahvalnost što je u britanskom parlamentu isticao crnogorsko pitanje, te što se zalagao dosljedno i odvažno za obnovu Crne Gore. Tako je Jovan S. Plamenac uputio iz Neja na Seni kod Pariza 17. novembra 1919. godine opširno pismo zahvalnosti poslaniku Meknilu u Londonu, za njegov govor u britanskom parlamentu, u kojemu se ovaj založio za obnovu suvereniteta Crne Gore i afirmaciju njenih neotuđivih prava. Na početku tog pisma Meknilu, Jovan S. Plamenac navodi: „Nedostaju mi riječi kojima bih mogao, u ime Kraljevske vlade Crne Gore, svoje lično i u ime crnogorskog naroda, dovoljno da se zahvalim na dirljivom i maestralnom govoru. Podići glas u odbranu časti i prava jednog slabog naroda, djelo je vrhunske pravde, jedine instance kojoj su upućeni apeli malih, dok veliki, u poštovanju svojih prava i odbrani interesa, raspolazu silom. Dižući

²⁰ Ibidem.

²¹ *Glas Crnogorca*, službeni organ Kraljevine Crne Gore, Neji kod Pariza, godina 48, broj 82, 8/21. II 1920, str. 4, članak „Riječ o Crnoj Gori u engleskom parlamentu“.

glas u odbranu postojanja crnogorske države, branili ste, uvaženi Gospodine, čast i dostojanstvo međunarodnih odnosa“²². Na kraju tog pisma Plamenac, podvlači Meknilu da on prati „u odbrani prava i časti Crne Gore put velikog Gledstona i Tenisona“²³.

Krajem 1919. i početkom 1920. godine Meknil i Plamenac održavali su prepisku u vezi sa aktuelizacijom crnogorskog pitanja u Britaniji. Plamenac je uvijek koristio moment da Meknilu iskaže beskrajnu i vječnu zahvalnost za njegovu predanost u borbi za pogažena prava Crne Gore. U tom smislu, u pismu Meknilu iz Neija kod Pariza od 7. januara 1920. godine, Plamenac mu se zahvaljuje „za ogroman trud koji ste uložili za čast i prava naše nesrećne zemlje“²⁴, te ga obavještava da su Meknilove govore već „odšampali u državnim organima“²⁵ i da namjeravaju da ih odšampaju „u specijalnom pamfletu, koji će biti podijeljen među našim izbjeglicama u stranim državama, kao i našem narodu u Crnoj Gori“²⁶. Plamenac u tome pismu moli Meknila da o sadržaju dviju nota, koje mu je u formi kopija priložio uz pismo, a koje je crnogorska vlada iz Neija poslala francuskoj, britanskoj i američkoj vladi, upozna najodgovornije ljude u Velikoj Britaniji. Plamenac napominje da je doktor u kanadskoj vojsci, oficir Frederik Burham „došao direktno iz Crne Gore i otišao za London. Sastaće se s Vama i od njega ćete čuti istinu o groznoj situaciji u zemlji i opštem stavu naroda“²⁷.

Meknil je postavljao pitanja i diskutovao o Crnoj Gori u britanskom parlamentu konstantno tokom 1919. i 1920. godine.

²² Crna Gora i Francuska – Diplomacija u izbjeglištvu-dokumenti iz diplomatskog arhiva kralja Nikole i crnogorskih vlada u egzilu 1919–1920, (priredio dr Radoslav Raspopović), knjiga II, Podgorica, 2014, str. 611–612.

²³ Ibidem, str. 613.

²⁴ Ibidem, str. 687.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

Činio je to na sjednicama Donjeg doma Parlamenta 13. februara 1919. godine, 1, 10. i 17. jula, 10. jula, 30. oktobra, 10, 11²⁸, 24. i 27. novembra i 18. decembra iste godine. Konstantno je to i čini i tokom 1920. godine (26. februara, 28. aprila, 8, 9, 10, 23, 24. i 28. juna, 10, 17, i 25. novembra i 6. decembra 1920).

U svojim govorima Meknil se uvijek promptno zalagao za pravo, čast i slobodu Crne Gore i poštovanje njenog suvereniteta, ustavnih kompetencija i međunarodnih atribucija. Podvrgavao je argumentovanoj i principijelnoj, ali i oštroj kritici zvaničnu britansku politiku prema Crnoj Gori. U svojim parlamentarnim diskusijama osuđivao je surovu vojnu okupaciju Crne Gore od strane srpskih trupa i počinjene zločine od strane Srbije nad crnogorskim narodom. Protestovao je zbog nasilne aneksije Crne Gore, odnosno, njenog pretvaranja u dio Srbije i protiv njene korupcionaške politike u Crnoj Gori, finansiranja, pozajmljenim novcem od Velike Britanije, svoje agenturne mreže i terorističkih radnji u Crnoj Gori. Podsjećao je na iznevjerenja obećanja u pogledu restauracije Crne Gore, koje su davali najviši predstavnici savezničkih zemalja. Zamijerao je britanskoj vladi što je *de facto* olako prešla preko srpskih imperijalnih ambicija demonstriranih prema Crnoj Gori i što je obustavila malu novčanu pomoć crnogorskoj Vladi u egzilu. Zahtijevao je da srpske trupe napušte crnogorsku teritoriju. Tvrdio je da o sopstvenoj državno-pravnoj budućnosti Crne Gore, poštujući pravo samoopredjeljenja naroda, mogu jedino odlučiti Crnogorci (punopravni građani), u skladu sa svojim ustavno i zakonski izabranim državnim institucijama, odnosno, postojećom legalnom i legitimnom Skupštinom, ustanovljenom, izbornim putem, na osnovu važećeg Ustava Kraljevine Kraljevine (do 1910. Knjaževine) Crne Gore.

²⁸ Vidi o Meknilovim govorima u britanskom parlamentu od 1. juna 1919. i 11. oktobra iste godine u: Dr Šerbo Rastoder i Dr Živko M. Andrijašević, *Crna Gora i velike sile*, Podgorica, 2006, str. 175. i 177.

U Donjem domu britanskog parlamenta Ronald Meknil je 12/26. februara 1920. godine ponovo održao govor o crnogorskom pitanju²⁹. Izložio je njegovu istoriogenezu i apostrofirao neadekvatan i esencijalno nepravedan odnos prema njemu od strane meritornih faktora oficijelne britanske administracije. U izlaganju Meknil je ponovio da je više puta govorio o crnogorskom pitanju tvrdeći da se „ono može uzeti kao malo i nevažno, ipak s pogledom na ispravnost i vjernost ove zemlje, to pitanje nije neznatno; i, na veliko moje iznenađenje, moj poštovani prijatelj, gospodin Balfur³⁰, u svom govoru je, bilo namjerno bilo zaboravom, prešao preko te stvari, ne odgovorivši ništa na nju.

Mislim da nije potrebno da danas tražim oprostjenje od parlamenta zato, što ću da malo više progovorim o ovoj stvari kojoj ja pridajem važnosti. Kad sam o istoj stvari govorio na kraju prošle sesije, Ministar Predsjednik g. Lojd Džordž je u svom odličnom govoru rekao: ‘Ta ima li iko većih simpatija od mene za malu brdsku zemlju!’ Ali s tijem riječima nije mnogo postignuto. To baš nije značilo mnogo, i, po nesreći, ta njegova velika simpatija bila je od vrlo slabe koristi potištenome narodu na jugoistoku Evrope; uvjeren sam da se ne varam ako kažem, da je ta stvar o kojoj sam tom prilikom govorio, zasluživala veću pažnju od strane naše Vlade. Ne znam da li je narodni poslanik Vilson, koji danas zastupa Vladu, u stanju dati odgovor na ovo pitanje. Ali svakako bih volio znati, kada će i u kakvim će prilikama Vlada uzeti da raspravi ovo pitanje, koje je veoma

²⁹ Pomenuti Meknilov govor objavljen je u *Glasi Crnogorca*, Neji na Seni kod Pariza, godina 48, broj 83, 11/24. mart 1920, str. 1–2–3. Iz *Glasa Crnogorca* integralno prenosimo njegovu eksplikaciju i elaboraciju crnogorskog pitanja u britanskom parlamentu.

³⁰ Artur Balfur (25. VII 1848–19. III 1930), lord, britanski konzervativni političar, Predsjednik Vlade (11. VII 1902–5. XII 1905), lider opozicije (1906–1911), državni sekretar za spoljne poslove Velike Britanije (10. XII 1916–23. X. 1919).

ozbiljno i odlučno, i koje je uz izvjesne teškoće stavljeno pred nju na rješenje.

Čitava istorija se je stvorila o crnogorskom pitanju, a to nam pruža karakterističnu sliku balkanskih intriga, koje, od početka do kraja, nijesu ništa drugo do rovarenje protivu nezavisnosti i prava jednog malenog, hrabrog, slobodnog naroda. To je sve proizišlo iz jedne opšte težnje, za koju ja imam najtopliju simpatiju: iz težnje za stvaranjem jedne jake i ujedinjene države od svih slovenskih zemalja na jugoistoku Evrope. Uvijek sam na tu stvar gledao kao na jedan od najboljih rezultata ovoga rata. Ali, po nesreći, srbijanska politika je tu ideju shvatila tako, da na taj način sebi stvori jednu osvajačku i imperijalističku državu i da sebe stavi kao gospodareći element u cijelom tom dijelu svijeta. Što se pak tiče Crne Gore, nije mi potrebno ni pominjati da je prvi propovjednik slovenskog jedinstva bio, i jeste, današnji crnogorski kralj. On je bio najveći pobornik te ideje, mnogo godina prije ovoga rata. Međutim čim je rat buknuo, srbijanski politički intriganti i zavjerenici prihvatiše ovu ideju, znajući da ona ima mnogo pristalica među ostalim jugoslovenskim narodima, te, i silom i prijevarom, krenuše da kraljevinu Crnu Goru osvoje za kraljevinu Srbiju, da zbrišu njenu slobodu i da cio crnogorski narod primoraju da se zakune na vjernost kralju, koga ne poznaju.

Tu namjeru oni su sprovodili od početka rata pa sve do sada, blagodareći nemarnosti, tako se bar meni čini – i naše vlade i savezničkih predstavnika, oni su tu zavjeru izvršili sa vrlo velikim uspjehom. To su vrlo vješti balkanski spletkaroši. U početku, oni su uvidjeli vrijednost ovog principa ‘samoopredjeljenja’ i znali su da, ako hoće da uspješno nastave politiku nasilne aneksije Crne Gore, da to mogu postići samo ako Evropu uvjere, da je to bila želja samoga crnogorskog naroda. Od početka oni su radili da izazovu taj utisak, jer su znali da cijelu stvar moraju Evropi prikazati tako, da izgleda, kao da je cio narod crnogorski na njihovoj strani; pošto su pak imali pravi monopol u pogledu veza sa tijem krajem,

i pošto su već zauzeli bili sve informacione izvore, učinilo im se da će im to biti laka stvar da izazovu onaj željeni utisak. Odmah, na prvi pogled, izgledalo je to sve neistinito, a naročito s pogledom na istoriju crnogorskoga naroda. Cio parlamenat svakako se sjeća da crnogorski narod – izuzimajući Arnaute, koji mučno da su ikada imali svoju organizovanu državu - bijaše na Balkanu, od početka pa do kraja, jedini, koji uspješno branjaše svoju nezavisnost protivu Turaka. Šest stotina godina, dok su drugi balkanski narodi bili tursko roblje, Crnogorci su svojim mišicama branili svoju slobodu. Po samoj svojoj prirodi oni su gordi, a zbog ovake lične prošlosti imaju rašta i biti gordi!

Da bi im uspjela propaganda, srbijanski intriganti nastaviše i dalje po 'svom sistemu', klevetati i sramotiti (kao što to oni već umiju!) kralja Crne Gore, starog patriarhalnog vladara, pjesnika i patriotu, koji bijaše, ja to s razlogom vjerujem, veoma poštovan i ljubljen od svoga naroda. Nastaviše omalovažavati ga prvo u očima Evrope, u očima savezničkih predstavnika u Parizu, a zatim pokušашe to isto postići i u očima samog njegovog naroda. To je počelo odmah u prvim danima rata. Malena Crna Gora bijaše se bacila u rat odmah prve nedjelje; objavila bješe rat 6. avgusta 1914, u jedinoj namjeri da priteče u pomoć Srbiji, čiji narod ona smatraše rođenim bratom svojim. Bez obzira na to što je izgubila u borbi 50 procenata od svoje ubojne snage, njeni neprijatelji su marljivo širili izvještaje kako je ona izdala svoje Saveznike još u samom početku rata. Ne znam da li se poštovana gospoda poslanici sjećaju one vijesti o predaji čuvenog brda i veoma važne strategičke tačke. Javljeno je da je ta pozicija predana – izdajom! Ne vjerujem da je tu bilo i trunka istine. Istina je to, da je posada bila nadvladana mnogo većim vojnim snagama i mnogo jačom artiljerijom; pa i ako se čak i pronio rđav glas o tom događaju – o izdaji ne može biti ni govora – to je ona ista vrsta 'rđavog glasa' koja se u svoje vrijeme pridavala predaji Sijonkopa u južnoafričkom ratu. Pretpostavljajući najposlije i to,

da je zbilja bilo izdaje, treba znati da je vojska, koja je držala tu poziciju, bila pod komandom srbijanskog oficira; znači i da je bilo kakve god izdaje, za nju nije odgovorna Crna Gora, no Srbija. Ali srbijanski političari su cijelu stvar čitavoj Evropi prikazali kao malodušnost i nevjeru crnogorske vlade. Oni su bili to u stanju učiniti, jer kao što sam ranije rekao, oni su bili zaposjeli sve informacione izvore. Ja sam ranije iznio jedan primjer o tom u Parlamentu. Neki se od nas još sjećaju izvještaja o onom vrlo važnom uspjehu, koji je postigla srbijanska vojska kada je nastupila u Austriju, čak do Sarajeva, goneći Austrijance. Međutim, istina o kojoj sam se pouzdano uvjerio, jeste to da tamo nije bilo nijednog srbijanskog vojnika. To je djelo vojske crnogorske. Ali Crnogorci – prostodušan narod koji ne misli o propagandi – nijesu pridavali nikakve važnosti tačnim izvještajima, određenim za London, Pariz i drugdje, te se ne starahu da svoje djelo objelodane. Međutim, vješti Srbijanci javljahu svemu svijetu stvar, sa malenom ali važnom ‘izmjenom’: pridavajući Srbijancima umjesto Crnogorcima, sav značaj ovoga uspjeha.

Druga tačka ovog spletkaskog i zavjereničkog programa, jeste, kao što je u opšte poznato, Krfski pakt. Parlamentu je poznato, da u vremenu, kad napredovahu Austrijanci, kralj i vlada Srbije moradoše otići u progonstvo, isto onako kao kralj i vlada belgijska, i kao kralj i vlada crnogorska. Srbijanci odoše na Krf, Crnogorci u Francusku. I onda, ponovo, ma da je to sve bilo u krajnjoj nuždi da Kralj i Vlada crnogorska dođu u Pariz, to se je prikazivalo kao nisko i izdajničko bjegstvo Kralja i napuštanje svoga sopstvenoga naroda. Kad je srbijanska vlada obrazovana u Krfu 1917, održana je tu i skupština, na kojoj je i nekoliko zastupnika iz raznih slovenskih krajeva uzelo učešća. Objavljeno je da je tu sklopljen Ugovor u kome su svi jugoslovenski narodi zastupljeni, ma da nijedan jedini Crnogorac ne bijaše prisutan. Na toj skupštini je stvoren tzv. Pakt, po kojemu se Crna Gora proglašuje sastavnim dijelom Srbije, a cio crnogorski narod

podajnik Srbije! Protivu ovog Pakta koji je nametnut crnogorskom narodu, na način koji sam opisao, nije nikad, u koliko je meni poznato, protestovala naša Vlada, koja je morala znati ova fakta. Žalim, što nijesam imao priliku zapitati moga štovanoga prijatelja koji je, kako mislim, tada bio u ministarstvu spoljnih poslova, kako je to moguće da takvo zločinstvo bude dozvoljeno protivu nezavisnog našeg saveznika, a bez i najmanjeg protesta od strane Velikih Sila, koje su svojom čašću bile obvezane to učiniti, a u korist istoga saveznika koji nije bio u stanju sebe braniti? Svijem onijem, koji protestovahu od tada, protivu takih postupaka ili drugih, a koji su mnogobrojni, bilo je rečeno od strane savezničkih vlada: 'Nemojte pridavati mnogo važnosti što dolazi od kralja i crnogorske vlade, jer to je samo dvorska partija'. To je ideja koju su Srbijanci marljivo širili, da kralj i dvorska partija jesu tek jedna neznatna stranka, a da prava želja većine Crnogoraca jeste to da postanu podanici druge države, i da se žele otresti svoga kralja i vlade.

Ali savezničke vlade ne mogu uzeti takvo držanje, pošto sve do ovoga časa kralj Crne Gore i njegova vlada službeno su priznati od francuske vlade, od vlade Njegova Veličanstva, i od svih ostalih saveznika. Mi stojimo u diplomatskim odnosajima sa njim preko službenog lica u našoj ambasadi u Parizu, i to je potpuno nedosljedno za jednog savezničkog govornika, u jednom dahu reći: 'To je istina, mi priznajemo Kralja Crne Gore, priznajemo i njegovu vladu kao ustavne i zakonite predstavnike zemlje, ali u isto doba oni predstavljaju samo jednu malu stranku; mi gledamo, preko njihovih glava, k narodu u zemlji'. Veliki broj crnogorskih izbjeglica, za vrijeme otkad je njihova zemlja bila zauzeta, sklonio se je u Francusku, na Krf i u druga mjesta, i, čim im je bilo moguće, morali su da se organizuju i da uzmu učešća na solunskom frontu i da se bore uz Saveznike. Oni su za tim čeznuli, ali evo kako su bili dočekani. Svijema je bilo onemogućeno da uzmu učešća na solunskom frontu, osim ako pristanu da se

bore pod srbijanskom zastavom i u srbijanskoj uniformi, i, prije svega ostalog, ako se zakunu na vjernost kralju Srbije. Vrlo velik broj od njih – potpuno ispravno – odbi da učini to i zbog toga bilo im je zabranjeno boriti se. Međutim, u toku ratnih događaja kad su se Austrijanci morali povući k Dunavu, poslije bugarskog sloma, Crna Gora je bila oslobođena od neprijatelja, i, kao što je prirodno, očekivalo se da će se crnogorske izbjeglice vratiti, i da će zemlja biti restaurisana isto kao i belgijska i srbijanska. Ali od svega toga ne bi ništa! Zemlju je zauzela srbijanska vojska, i to ne na prijateljski način nego osvajački, i tako to traje i danas. Ja ponovo želim pitati Vladu – ma da nikad ne dobijam odgovora, ni na jedno od ovih pitanja – zašto se, kada su drugi saveznički kraljevi i vlade restaurisane u svojim zemljama, čim se za to pružila prilika, zašto se isto ne dozvoljava kralju i vladi crnogorskoj? Kralj sam to je najviše želio, ali mi smo ga spriječili, francuska vlada i mi. Evo pismo g. Pišona, odgovor na pismo kraljevo, od 2. novembra 1918. u kom on piše kralju crnogorskom:

‘Vaše Veličanstvo dodaje, da Vas je francuski poslanik kod Vaše vlade informisao o mišljenju francuske vlade, a koje mišljenje dijele i ostale savezničke vlade: da bi, pod ovim prilikama, Vaš polazak bio nepogodan’.

‘Nepogodnost’ odnosi se na povratak, u svoju otadžbinu, iz koje je neprijatelj izgnan! On dalje nastavlja i uvjerava, da tamo neće biti nikakva kvara njemu i njegovoj vladi i budućnost zemlje. Evo, što kaže g. Ministar Pišon:

‘Vojska koja će ići tamo, garantovaće održanje reda u Vašem kraljevstvu, i poštovaće ustavna prava, kao i slobodu crnogorsog naroda’.

Dalje, u jednom intervju između kralja i francuskog diplomatskog opravnikara poslova, Kralju je dato uvjerenje da će se sve naredbe davati i vršiti u njegovo ime. To se sve dogodilo za vrijeme primirja, i važno je podsjetiti i na to, da u svom izvještaju od 8. januara 1918., koji je igrao tako značajnu ulogu u pregovorima

za mir, predsjednik Vilson je stavio među uslove mira i to, da Crna Gora ima biti vaspostavljena isto onako kao i Belgija i Srbija; na taj način mi imamo tačno jemstvo - mi smo ga imali više puta i od naše vlade – od predsjednika Sjeveroameričkih država da jedna od glavnih pogodaba za mir jeste i potpuna restauracija ove zemlje. U isto vrijeme, u pismu Predsjednika Francuske Republike kralju Crne Gore, nalaze se ove riječi: 'Prisustvo savezničke vojske, i pomoć koju će ona dati stanovnicima bez sumnje će doprinijeti tome da što prije dođe taj čas za kojim Vaše Veličanstvo čezne'.

Koje su to savezničke trupe koje bi imale pomoći narodu, kako to g. Poenkare veli? Parlament će se sjećati vrlo značajnog događaja za vrijeme sloma Bugarske. Kada su Saveznici prodirali u Bugarsku, apsolutno je bilo zabranjeno srbijansku vojsku upotrebiti za Bugarsku, a zbog uzroka koji vrlo lako možemo predstaviti. To je bila jedna mudra naredba ne dozvoliti jednoj susjednoj balkanskoj državi da uđe u Bugarsku. Ali zašto ista takva pametna naredba nije učinjena i u pogledu Crne Gore? Tamo su, naprotiv, ušle u zemlju, i to bez ikakve stvarne potrebe, trupe - srbijanske! One uljegoše tamo, i sad nakon 15 mjeseci od primirja, još se tamo nalaze. Šta su one učinile otkada su tamo? Prije svega, postavile su potpuno srbijansku administraciju. Proglasile su zemlju za jedan dio Srbije. Izdavale su pasoše iz kojih proizilazi da se Cetinje, prestonica Crne Gore, nalazi - u Srbiji! Činili su sve samo da zbrišu razliku između dvije države u pogledu administrativnom, i prisiljavali su sve činovnike, i civilne i vojne, da se zakunu na vjernost Petru od Srbije.

Evo primjer, kako se tamo postupa:

Dva Crnogorca u Baru, Stamatović i Bačetina, bijahu pozvani da se zakunu na vjernost kralju Srbije, (da bi i njihova imena došla u onaj spisak koji treba da posluži Evropi kao dokaz da Crnoorci ne žele svoga kralja, nego hoće da se utjelove u Srbiju). Ova dvojica odbiše to učiniti, te budu zatvoreni. Oči su im izbodene, uši odsječene, jezici kroz probušene vilice

provučeni, i pošto su tako ostavljeni da se izvjesno vrijeme muče, isječeni su bajunetima od srbijanskih vojnika. To tamo nije rijedak i izvanredan događaj! Eto to je bio način sa kojima su ove savezničke trupe, kao što je rekao Predsjednik Francuske Republike ‘davale pomoć stanovnicima Crne Gore’!...

Tako je izvođeno jemstvo, dato od Amerike, Francuske i Velike Britanije, da će se narodu dati mogućnost potpunog i slobodnog samoopredjeljenja! Te su obaveze davane uvijek, i u ovom parlamentu i svugdje. Moram reći to, da gorko žalim za onim vremenom – u prošlom parlamentu i u ovom – kad sam imao povjerenja u Vladu po ovom pitanju. S vremena na vrijeme, kad sam stavljao ova pitanja zastupnicima spoljne politike, bio sam umoljen (zarad jednog ili drugog razloga) da povučem svoje pitanje, jer da nije sad podesno, i tako nešto. Ja sad žalim što sam to činio, jer tijekom su oni dobijali više slobode. Došao sam, u pogledu izbjegavanja odgovora od strane spoljnog ministarstva, dotle da mislim da je prosto nevjerovatno, da su oni uopšte namjerni ikad održati svoje obećanje. U svakom slučaju, zlo koje je učinjeno za ovih 15 mjeseca, ne može se izbrisati. I svaki dan, koji prolazi, čini stvar još grđom.

Tamo su danas lovci koncesija. Zanemariš interese podižu se. Stranci hvataju mjesta u zemlji. Jezgro građana – a oni su primitivan i prostodušan narod – rastjeran je iz zemlje; mnogi su pobijeni, vrlo mnogi zatvoreni. Ma što se dogodi sad, i kako god Savezničke vlade pokušale ostvariti svoje obaveze, one ne mogu zbrisati ovoliko zlo, koje je nepažnjom njihovom donešeno. Jedan od najtužnijih momenata je to što je velik broj Crnogoraca bio u američkoj ili kanadskoj vojsci, pa se vrnuo doma, u potpunosti nadi da će nakon ovolike borbe, biti svima dozvoljeno povratiti se u otadžbinu!... Parlament može predstaviti ogorčenost tih ljudi, koji su se borili uz Saveznike, i koji se moraju opet vraćati u Ameriku i Kanadu, jer njihovi dosadašnji Saveznici, a sadašnji neprijatelji, osvojiše njihovu otadžbinu, i oni uviđaše da

njihovi veliki Saveznici u čijim se redovima oni boriše ne htjedoše maknuti prstom da zaštite njihovu zemlju i da im dadu mogućnosti da se vrate svojim familijama. Ali sad dolazi vrhunac svega ovoga: naša vlada i vlada francuska - no mene se tiče samo naša – jesu krive za jednu nevjerovatnu glupost, t.j. za ukidanje male pomoći crnogorskoj vladi, sa kojom ta vlada bijaše u stanju da se održava. Dozvolite mi da navedem što je sve učinjeno ovim dvijema saveznicima. Srbija za sve vrijeme rata primala je pomoć od 9 miliona franaka mjesečno. Ukupna svota, koju je od početka pa do kraja primila crnogorska vlada nije bila ni koliko jedna mjesečna pomoć njezinog susjeda. Da popunim stvar: 17. septembra prošle godine, podnesena je molba savezničkom vijeću u Parizu od srbijanske delegacije, da se obustavi svaka daljna pomoć Crnoj Gori. Molim Parlamenat da razmotri kako bi se moglo zamisliti kada bi na pr. francuska ili naša vlada molila Konferenciju Mira da obustavi pomoć Belgiji. Ima li što nesmislenije od toga, što je jedna saveznica učinila drugoj, a to je Srbija učinila u svojoj težnji da slomi svoga slabijeg saveznika? Otići Konferenciji Mira i, u odsustvu crnogorskog izaslanika, moliti da se pomoć crnogorskoj državi uskrati!... Ne treba ni pominjati da je toj molbi odmah udovoljeno, a posljedice su to da je ova mala država sa svojom vladom još zadržana u izgonstvu i lišena i posljednje pare, samo da se mogne što prije narodu kod kuće javiti da mu je vlada finansijski bankrotirala! Znam da ko bi god od naših saveznika apelovao na Vladu za pomoć, taj ne bi ovdje imao nikakvih simpatija i ja neću činiti taj apel, ali moram napomenuti to, da u isto vrijeme, kad je Crnoj Gori ta mala svota ukinuta, mi smo zagarantovali veliki i znatan zajam Srbiji, i od toga istoga zajma Srbija je upotrijebila 7 miliona franaka za pojačanje vojne posade u Crnoj Gori, za mićenje naroda, za plaćanja agenata i za teror u toj zemlji, i, faktički, ona je vukla iz naših izvora pomoć da može nastaviti sve ovo, međutim, Crna Gora se lišava i one male pomoći.

Ovo je jedna od najnečasnijih transakcija ovoga rata. I hoću da rečem parlamentu to da je sve ovo učinjeno bez znanja našeg naroda. Od početka pa do kraja mi nijesmo bili u stanju dobiti i jedan odgovor na ova pitanja u ovoj kući, i ja nemam povjerenja nikakva, da sloboda ovog naroda, zagarantovana od svakog Saveznika, nije izdana baš u Londonu!

Jedan od najpametnijih (!) izuma srbijanskih zavjerenika bio je taj da crnogorsko pitanje pretstave kao zapleteno sa cijelim Jadranskim pitanjem, ali ona, u stvari, nemaju veze. Osim, ako je moja informacija netačna, ali ne mislim da je, ja sam obaviješten da je Ministar Predsjednik predao jedan memorandum u ime britanske i francuske vlade, u kome se predlaže jedno rješenje u pogledu Jadrana, i rezultat ovoga bio bi uništenje crnogorske državnosti. Ali ja mislim da je jedno takvo djelo apsolutno nemoguće, i ja žalim što se na to pozivam. Niko bolje od mene u ovom parlamentu nije obaviješten o neograničenoj usluzi koju je učinio Ministar Predsjednik ovoj zemlji i Evropi, i on nema većeg poštovaoca u ovoj kući od mene. Ali to nije razlog, da - ako se ova nedozvoljena transakcija izvede – i najveći poštovalac ne protestuje protiv nje. Jedno jedino opravdanje koje je ikad ovdje rečeno, jeste to, što se reklo da su crnogorska mišljenja podijeljena, te da mi ne možemo na čisto saznati gdje je većina, i što je njeno pravo mišljenje. To nije naša stvar. Crna Gora ima svoju konstitucionalnu uredbu, isto tako tačnu i dobro učvršćenu, kao i konstitucija u ovom Domu. Ako mi donosimo odluku da naši srbijanski saveznici imaju izići iz onog mjesta kamo nijesu trebali ni dolaziti, onda jedini način da se utvrdi želja crnogorskog naroda jest taj, da se ta želja izrazi preko konstitucionalnog parlamenta, a to je i jedini način gdje se tačni glasovi mogu saznati. Pretpostaviti to, da nema načina da se Crna Gora oslobodi zala od kojih pati, prosto je besposlen govor. Mi čitamo svaki dan o pritisku koji se vrši na Jugoslovene i na Italiju, u pogledu fijumskog pitanja i drugih. Da li ko vjeruje, da kad bi

britanska i francuska vlada predale jedan ultimatum Srbiji i poručile joj da ona neće dalje uzimati u obzir njezine zahtjeve na Jadranu, sve dotle dok se njena vojska ne povuče iz Crne Gore, zar se ona ne bi povukla? Odgovornost za sve ovo pada na savezničke vlade, a ukoliko je ova zemlja zainteresovana, odgovornost je na vladi Njegova Veličanstva. Srećom, odgovornost nije na ovoj kući, niti na britanskom narodu, iz tog prostog razloga, što su oni bili držani u neznanju, a nije im bilo dozvoljeno da znaju išta od onoga što se događa. Ako pak bude i sad dozvoljeno da pođe istim pravcem kao dosad, i ako još i dalje obaveze koje su date budu povrijeđene, a mi dovedeni pred gotov čin uništenja nezavisnosti crnogorske, tada, ja ne znam kako bi ova kuća sama - znajući u nekoliko šta je rađeno – mogla izbjeći odgovornost za jednu transakciju, za koju sam uvjeren da će ispuniti stidom Engleze kada se sva fakta saznaju“³¹.

Ronald Meknil je, zajedno sa brojnim poslanicima Doma komuna i Doma lordova britanskog parlamenta, u Londonu 21. aprila 1920. godine potpisao rezoluciju o pravu Crne Gore na odluku o sopstvenoj sudbini³². Tekst te rezolucije glasi:

„Uzimajući u obzir junačke usluge koje je učinila Crna Gora – najmanja naša saveznica – i teške gubitke koje je pretrpio njen narod, ona treba da dobije puno pravo da odluči o svom

³¹ *Glas Crnogorca*, Neji na Seni kod Pariza, godina 48, broj 83, 11/24. mart 1920, str. 1–2–3. Članak „Debata o Crnoj Gori u Parlamentu Velike Britanije“.

³² Rezolucija britanskih parlamentaraca o pravu Crne Gore na odluku o sopstvenoj sudbini London, 21. Aprila 1920. Kopija teksta rezolucije nalazi se u BIIP, Radovi Vladimira Đ. Popovića, fascikla 113. Tekst rezolucije u Popovićevoj zaostavštini je na francuskom jeziku. Mi smo tekst rezolucije u prijevodu na naš jezik citirali prema: Dr Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu 1918–1925*, knjiga II, Podgorica, 2004. str. Prema Rastoderu citirali smo i kratke biografije, date uz ovaj tekst: Edvarda Vuda, Konveja Martina, Džems Brajsa, Džejms Tomasa, vikonta Herberta Dona Gledstona, Džejms Henri Tomasa, Ormsbi Gora Džordža Artura.

budućem režimu, tj. njen parlament treba nužno da bude izabran po crnogorskom ustavu da bi odlučio o ovom pitanju. Sloboda glasanja biće garantovana evakuacijom svih trupa i srpskih vlasti koje sada zaposjedaju Crnu Goru.

Jedino tim sredstvima obećanja velikih sila mogu konačno biti ispunjeni, a principi za koje su se saveznici borili dobili potvrdu vaspostavljanjem suvereniteta Crne Gore.“

London, 21. aprila 1920.

F. A. Macquisten, stranka Udruženi savez (vladina stranka),
veliki brodovlasnik;

Ronald McNeill, Udruženi savez (Kenterberi);

J. A. Seddon, Udruženi demokratski savez;

Winterton, grof, Udruženi savez, major;³³

J. Stewart, Udruženi savez;

Oscar Guest, Slobodna koalicija, plemić, kapetan;

Ser Martin Conway, Udruženi savez, predstavnik svih univerziteta;³⁴

Vikont Kerzon, Udruženi savez, komandant u floti;

Ser Donald Maclean, podšef Liberalne stranke, plemić;

Baronnet Stuart Coates, Udruženi savez;

Ser Henry Cowan, Udruženi savez, predstavnici javnih radova;

M. T. Simm, Nacionalni demokratski savez;

Lord Sydenham, van stranaka;

³³ Edvard Vud (1851–1943), sin Čarlsa Vuda, drugi vikont Halifaksa, plemić i političar.

³⁴ Konvej Vilijam Alington Martin (1856–1937), engleski istraživač, istoričar i pisac. Konzervativac i poslanik u Gornjem domu 1918–1931. Objavio je više djela: *Mountain Memories* (1920), *Art Treasures of Soviet Russia* (1925) i *Giorgione as a Landscape Painter* (1929).

Vikont Bryce, liberal;³⁵

Vikont Gladstone, liberal;³⁶

Lord Burnham, konzervativac, vlasnik „Dejli telegrafa“;

J. L. Clynes, Laburistička partija;

J. H. Thomas, Laburistička partija;³⁷

Tom Griffiths, Laburistička partija;

W. Tyson Wilson, Laburistička partija;

W. Ormsby Gore, konzervativac unionista.³⁸

³⁵ Vikont Džems Brajs (1838-1922), britanski historičar, poslanik i diplomata, rođen u Belfastu. Studirao je na Univerzitetu u Glazgovu i Oksfordu, bio je profesor građanskog prava na Oksfordu. Pripadao je liberalima. Objavio je više knjiga iz oblasti historije i prava. Najznačajnija djela: *The ancient Roman Empire and the British Empire in India, the diffusion of Roman and English law throughout the world: two historical studies* (1914); *The attitude of Great Britain in the present war* (1916); *Canada: an actual democracy* (1921); *Constitutions* (1905); *The hindrances to good citizenship* (1909); *The Holy Roman Empire* (1864); *Impressions of South Africa* (1897); *Memories of travel* (1923); *Social institutions of the United States* (1891); *Studies in history and jurisprudence* (1901); *The study of American history* (1921).

³⁶ Vikont Herbert Džon Gledston (1854-1930), britanski državnik, sin Vilijama Gledstona, član parlamenta 1889-1905, sekretar 1905-1909. i šef Liberalne partije 1899-1905. godine, generalni guverner Južne Afrike (1910-1914), vikont od 1910. Objavio je dvije knjige: *W. E. Gladstone* (1918); *After Thirty Years* (1928).

³⁷ Džejms Henri Tomas (3. X 1874-21. I 1949), britanski sindikalni lider i političar, lider britanskog trgovačkog sindikata. U mladosti je bio čistač lokomotiva, od 1918. sekretar Nacionalnog sindikata željezničara, predsjedavao je Kongresu Sindikata trgovine (1920). Od 1910. član je Laburističke stranke u Donjem domu. Bio je savjetnik, državni sekretar za kolonije i ministar za rad (juni 1929 - juni 1930), državni sekretar vlade (juni 1930 - juni 1935), pa ponovo sekretar za kolonije (novembar 1935 - maj 1936).

³⁸ Ormsbi Gore Vilijam Džordž Artur (Ormsbi Gore Vilijam Georg Arthur)

U debati u britanskom parlamentu održanoj 28. aprila 1920. godine, prema stenografskim izvještajima Donjeg doma parlamenta, „Gospodin Ronald Meknil je pitao Premijera da li je njegova želja bila da na skupštini održanoj u Gaeti 12. og aprila, okupi 2500 crnogorskih izbjeglica, koji su opisujući sebe rekli da bježeći pred krvavim srpskim terorom prelaze u Italiju, i usvojio rezoluciju u kojoj saosjeća u patnji sa kojom su se suočili, da je Mirovna Konferencija ostala ravnodušna na sve žalbe i proteste protiv krvožedne tiranije koja se sprovodi u Crnoj Gori od strane srpske vojske; da li su izjave sadržane u ovoj rezoluciji da su Srbi spalili njihove kuće, uništili sela, i zatvorili ili ubili njihove najistaknutije građane, u saglasnosti sa informacijama do koje je došla Vlada samostalno; i da li je predloženo da se obrati pažnja na molbe tih izbjeglica da njihova zemlja ne bude prinudno pripojena Srpskoj Kraljevini prije nego Crnogorski narod izrazi volju o svojoj sudbini“. Meknilu je odgovorio Bonar Law sljedeće: „Vidio sam kopiju Rezolucije koja se na to odnosi, ali ja ne mogu da prihvatim te izjave kao da predstavljaju sa potpunom tačnošću trenutnu situaciju u Crnoj Gori. Budućnost Crne Gore može se riješiti samo sporazumom uz posredovanje saveznika i svaki dogovor koji nije zasnovan na *ex parte* izjavama o tom pitanju je nepoželjan“. Meknil je saopštio potom: „Da li je to stvarno časno. Džentlmen koji je svjestan da je u poslednjih nekoliko nedelja 5000 Srba ne samo poraženo nego već skoro uništeno od strane vojske Crne Gore, i zar nije vrijeme da se stane na put ovoj borbi tako što će se naći neko mirno rješenje ovog pitanja?“³⁹

1845-1964, britanski političar, ljubitelj i poznavalac umjetnosti. Školovao se na Oksfordu. U parlament je prvi put biran 1910. Tokom Prvog svjetskog rata bio je u Egiptu. Kao britanski oficir za vezu bio je sa misijom u Palestini 1918. Član je britanske delegacije na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. godine.

³⁹ Vidi o tome: Stenografske bilješke zasijedanja Britanskog parlamenta, Montenegro, Hansard, 28. April 1920. Na engleskom jeziku objavljeno na: <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1920/28/montenegro>.

Ronald Meknil je i tokom juna 1920. godine u Donjem domu britanskog parlamenta aktuelizirao, kao i ranije, Crnogorsko pitanje. Tako je 8. juna 1920. godine postavio pitanje britanskom podsekretaru za spoljnje poslove lordu Cecil Harmsworth-u „da li on ima bilo kakvu zvaničnu informaciju o okolnostima u kojim je M. Dožić⁴⁰, bivši predsjednik Skupštine Crne Gore nedavno ubijen u Podgorici, Srpskom štabu u Crnoj Gori; da li je svjestan da je poznato da je M. Dožić imao razgovor sa Grofom de Salisom dok je ovaj bio u Crnoj Gori; i da li on ima bilo kakvu informaciju o tome da ubistvo nije bilo nepovezano sa sastankom između M. Dožića i predstavnika Britanske Vlade“⁴¹. Podsekretar Hamsvort dao mu je negativan odgovor, ali u nastavku debate Meknil je ponovo pitao „Državnog Sekretara za spoljne poslove da li je Francuska Vlada, u komunikaciji sa Srbima sadržaj izvještaja Grofa de Salisa sa Crnom Gorom, zahtijevala ili nakon konsultacija sa Vladom Njegovog Veličanstva?“⁴². Od podsekretara Hamsovrta dobio je odgovor da britanska vlada o tome ne posjeduje informacije.

Predsjednik crnogorske vlade u egzilu i ministar spoljnjih poslova Jovan S. Plamenac iz Rima 4. decembra 1920. godine uputio je notu Bonar Lou povodom note koju je dva dana ranije poslao grofu Kerzonu od Kedlstonu u vezi, kako je rekao, „sa izborima za srbijansku Ustavotvornu skupštinu, obavljenima u Crnoj Gori

⁴⁰ Milo Dožić, bivši ministar Knjaževine i Kraljevine Crne Gore, ministar pravde Knjaževine Crne Gore (10. VIII 1911–6. VI 1912), zastupnik ministra prosvjete i crkvenih poslova (6. XII 1905–11. XI 1906 i 10. VIII 1911–6. VI 1912), predsjednik Crnogorske narodne skupštine od 1. XII 1920. do 12. II 1911. Ubijen je u Podgorici 1920. godine.

⁴¹ Stenografske biljeske zasijedanja Britanskog parlamenta, Montenegro, Hansard, 9. Jun 1920. Na engleskom jeziku objavljeno na: <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1920/jun/montenegro>.

⁴² Ibidem.

uzurpaciom srbijanske vlade“⁴³. Riječ je o protestnoj noti crnogorske vlade u egzilu, povodom izbora za Ustavotvornu skupštinu (Konstituantu), koji su sprovedeni na teritoriji KHS, a sljedstveno tome i na području Crne Gore, koja je u nju bila apsorbovana nasilnom aneksijom. U toj noti Plamenac podvlači i sljedeće: „Iz detalja datih u noti Vaša ekselencija će uvidjeti koliko je britanska vlada bila pogrešno informisana o istinskim željama crnogorskog naroda; inače Njegova ekselencija gospodin Lojd Džordžb ne bi mogao da odgovori na pitanje Meknila u Donjem domu Parlamenta da crnogorski narod sam želi da poništi svoju državu. Događaji u Crnoj Gori tokom izbora pokazuju da je crnogorski narod protiv Srbije i njenih Karađorđevića“⁴⁴.

Jovan S. Plamenac, predsjednik Ministarskog savjeta i ministar spoljnjih poslova Kraljevine Crne Gore je, iz Rima 16. decembra 1920. godine (Via Volturmo 7), pisao Ronaldu Meknilu, povodom kominikea jugoslovenske vlade, dostavljajući mu odgovor na isti, s molbom da ga Meknil u Velikoj Britaniji iskoristi u političkoj borbi za crnogorsku stvar i eventualno objavi. Jovan S. Plamenac u uvodnom dijelu tog opširnog pisma navodi:

„Dragi i mnogopoštovani prijatelju,

Imam čast da Vam prenesem službeni kominike predsjednika jugoslovenske vlade iz Beograda, objavljen 26. Novembra o. g., koji se odosi na Vašu interpelaciju u Donjem domu Parlamenta po pitanju Crne Gore. Ovaj kominike glasi:

Povodom ponovljenih pitanja u engleskom Donjem Domu o stanju u Crnoj Gori, a naročito poslednjih upućenih od strane poslanika Ronalda Meknila; predsednik ministarskog saveta, ministar inostranih dela, nalazi se pobuđenim izjaviti, da je Kraljevska Vlada u najmanju ruku iznenađena ovakvim insistiranjem. Srbija i narod srpski smatraju, da su zaslužili drugojače ponašanje od

⁴³ Dr Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu 1918–1925*, knjiga II, Podgorica, 2004, Dok. Br. 77, str. 362.

⁴⁴ Ibidem.

strane njihovih Saveznika, a Srbi, Hrvati i Slovenci drže, da su žrtvama svojim potuno stekli pravo na svoje oslobađanje i ujedinjenje. Poštovani član engeskog parlamenta jamačno ne zna, da su Crnogorci bar u onolikoj meri Srbi, koliko su Jorkširci Englezi, te da nikom u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca i ne pada na pamet, da ih podjarmljuje. On jamačno još manje zna, da je raskralj Nikola poslednji tiranin u Evropi, koga je veliki rat s razlogom uklonio sa svetske pozornice. Kao svi ostali građani naše države i stanovnici ranije Crne Gore imaće priliku, da se potpuno slobodno izjasne o svojoj sudbini na izborima od 28. ovog meseca.“

„Moram Vam čestitati, moj dragi prijatelju, na uspjehu da, nakon toliko napora, izvedete kriminalca pred moralni sud cijelog svijeta, gdje je primoran, kao što vidite, da se brani zbog zločina koje je počinio prema svojim dobrotvorima-spasiocima i saveznicima. Što se tiče njegove odbrane, ona je uzaludna pred zakonom ljudi i etičkim osjećajem koliko izjave kurdskih vođa koje su dali nakon masakra sirotih Jermena.

Čast mi je da Vas obavijestim, ukoliko je to moguće, da se protivim navedenoj izjavi. Iz tog razloga, uzimam sebi slobodu da Vam stavim na raspolaganje sljedeći materijal, koji Vi, po sopstvenom nahođenju, možete prilagoditi i eventualno objaviti“⁴⁵.

Jula 1924. godine u Bergamu (Italija) osnovano je Udruženje za odbranu slobode Crne Gore pod patronatom Đuzepea Berata. Izvršni predsjednik tog Udruženja bio je kapetan crnogorske vojske Milan M. Kosorić, a predsjednik izvršnog odbora prof. Enriko d Aurelio. Članovi tog udruženja bili su brojni stranci prijatelji Crne Gore i crnogorski politički emigranti. Od prijatelja Crne Gore u Velikoj britaniji članovi tog Udruženja bili su iz Londona Ronald Meknil, vikont Herbert Gledston, lord Džodrž Klark Sidenem, ser Roper Parkington, bivši konzul Crne Gore u Lonodnu⁴⁶.

⁴⁵ Dr Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu 1918–1925*, knjiga II, Podgorica, 2004. Dok. Br. 81, str. 372.

⁴⁶ Vidi o tome: *Natale*, Bergamo, 1925 i dr Šerbo Rastoder, *Crna Gora u*

U Protestu Društvu naroda kojeg su u ime crnogorske delegacije uputili Vladimir Popović, bivši gradonačelnik Cetinja i bivši ministar pravde Crne Gore, i Andrija Prlja, direktor u Ministarstvu spoljnjih poslova Crne Gore, iz Ženeve 13. septembra 1924. godine, između ostalog tvrdi se i to da je 11. maja 1920. godine Ronald Meknil „postavši, kao što znamo, drugi sekretar države i Forin ofisa, tražio u Donjem domu, od ministarstva Velike Britanije, da, kad se bude razmatralo pitanje Jadranskog mora, interesi i prava crnogorskog naroda budu zaštićeni. G. Bonar Lo je, u ime engleske vlade, odgovorio da je crnogorsko pitanje u zajedničkoj nadležnosti velikih sila i da je, prema tome, ostalo izvan pogađanja do kojih bi moglo doći u toku razgovora koje bi regulisao problem Jadranskog mora između Srbije i Italije“⁴⁷.

O martirstvu Crne Gore Ronald Meknil napisao je poduži tekst koji je na engleskom jeziku, u obimu od 11 štampanih stranica, objavljen u britanskom časopisu koji je izlazio u Londonu pod nazivom *The Nineteenth Century and after* (*Devetnaesti vijek i poslije*) u broju 527 od januara 1921. godine na stranama od 135 zaključno sa 145. Naslov originala Meknilovog osvrta na crnogorsko pitanje je *The Martyrdom of Montenegro* Taj članak do sada nije bio preveden i objavljen u crnogorskoj i južnoslovenskoj historiografiji. Pomenuti Meknilov tekst pronašli smo u Biblioteci Istorijskog instituta u Podgorici, u fascikli 455, koja sadrži zbirku tekstova koje je sakupio i priredio dr Pero Đ. Šoć i uz novčanu nadoknadu ih ustupio Istorijskom institutu. Nevedeni Meknilov tekst u ovoj raspravi objavljujemo u cjelosti u prijevodu Gorana Martinovića.

egzilu 1918–1925, knjiga I, Podgorica, 2004, str. 89.

⁴⁷ Dr Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu 1918–1925*, knjiga II, Podgorica, 2004. Dok. Br. 132, str. 535.

Ronald Meknil: *Crnogorsko stradanje*

Crnogorska nezavisnost ne postoji. Malena zemlja odvažnih gorštaka koji su nakon nacionalnog debakla na Kosovu polju 1389. godine⁴⁸ utemeljili sopstvenu državnost i vjekovima kasnije vijorili zastavu nezavisnosti dok je ostatak Balkanskog poluostrva bio porobljen od Osmanskog carstva, konačno je slomljena, ali ne od strane njenih neprijatelja, nego – prijatelja. Zasigurno će se u historiografiji pominjati najbizarnija od svih ironija Velikog rata koji je tobože vođen radi zaštite malih nacija, a koji među svoja dostignuća ubraja potčinjavanje one najmanje među slobodnim zemljama Evrope, kao svojevrsne nagrade njenim junacima, ne iz ruku neprijatelja, nego iz ruku prijatelja saveznika. Prisjećajući se očevog divljenja prema „besmrtnoj Crnoj Gori,“ Lord Gledston u Gornjem domu je s pravom uskliknuo: „Prema Crnoj Gori se nije moglo gore postupiti ni da se borila na strani Centralnih sila.“

Zašto je ovakva sudbina zadesila Crnu Goru još uvijek je pod velom misterije. Kroz svoje državne poslove britanska vlada je pokazivala neviđenu predostrožnost u nastojanju da onemogući da informacije o tome što se dešavalo i koju su to politiku oni vodili prema Crnoj Gori, dođu do Parlamenta ili javnosti. Svi pokušaji da se neka informacija izvuče naišli su na odgovore za koje je riječ „neiskreni“ isuviše blaga da ih opiše. Jedini način na koji su mogli sačuvati povjerljivost bio je u nedostatku interesa tamošnje štampe i drugih subjekata, sem nekolicine u Domu i Parlamentu. Ovo nije izgledalo toliko čudno, s obzirom na to koliko se Crna Gora dojmila nevažnom u odnosu na gigantska previranja u Prvom svjetskom ratu i onome što je uslijedilo nakon njega; no kad vrijeme dođe da se kritički i hladno

⁴⁸ Prema rezultatima istraživanja naučne historiografije Crnogorci nijesu učestvovali na Kosovskom boju 1389. godine – prim. priređivača.

osvrnemo na sve važne istorijske trenutke, mnogi Englezi će tada pocrveniti kad shvate kako su sve one svečane zakletve u njihovo ime tako grubo prekršene u postupanju s ovom najmanjom, ali ne i najmanje herojskom saveznicom.

Ono što se zaista zbilo je to da je Srbija nasilno anektirala Crnu Goru uz pristanak članica Antante. Istini za volju, Srbija i njeni saučesnici takav postupak ne nazivaju aneksijom. Maska je u tome da se Crna Gora voljno pridružila ujedinjenju jugoslovenskih naroda u državi Srba, Hrvata i Slovenaca, na čijem čelu je bila srbijanska monarhija. Svrha ovog rada je da istraži koliko je zapravo stvarna kamuflaža srbijanske imperijalističke politike.

Takođe bi se, protivno tome, moglo tvrditi kako se prije rata, crnogorski kralj kao jedan od prvih lično zalagao za politiku ujedinjenja jugoslovenskog naroda, politiku kojoj su bili naklonjeni najbrižniji Crnogorci i njihovi najveći prijatelji i evropski dušebrižnici. No, puno toga zavisi od oblika same unije i načina na koji će ona biti ustanovljena. Možda bi prijedlog za ulazak Crne Gore kao nacionalne države u federaciju, pri čemu bi zadržala svoju monarhiju ukoliko to želi, baš kao što su to učinile Saksonija i Bavarija u Ujedinjenoj Njemačkoj, dobio pristanak crnogorskog naroda. Da im je data sloboda izbora možda bi i prihvatili unitarnu zajednicu sa Srbijom i bili podanici Kralja Petra⁴⁹. Svakako, oba pitanja – prvo, da li žele ujedinjenje pod bilo kojim uslovima i, drugo, ako žele ujedinjenje pod određenim uslovima, koji bi to uslovi bili – predstavljaju stvari

⁴⁹ Petar Karađorđević, (1844–1921), kralj Srbije (1903–1918), došao na vlast nakon što su oficiri-zavjerenici iz redova „Crne Gore“ ubili kralja Aleksandra Obrenovića i njegovu suprugu Dragu Mašin. Kralj KSHS (1918–1921). Aleksandar Karađorđević (1888–1934), sin Petra Karađorđevića, kralja Srbije. Proglašen je za prijestolonasljednika 1909. godine, bio je regent od 1914, a od 1921. do smrti 1934. bio je kralj KSHS i Jugoslavije – prim. priređivača.

o kojima oni odlučuju za vlastitu sudbinu i u okvirima njihovog ustavnog aparata. Britansko carstvo je odveć upoznato s takvim pitanjima za koja je ustavni mehanizam imao i afirmative i negativne odgovore. Kad je potegnuto pitanje ujedinjenja Južne Afrike, Natal je isprva odlučio da ostane po strani, da bi na kraju pristupio. Niko nije predlagao da ga treba prisiliti na pridruživanje. Njufaundlend je, nasuprot tome, do današnjeg dana ostao izvan Dominiona Kanade⁵⁰, premda je donesena odredba u Britanskom aktu o Sjevernoj Americi⁵¹ o pitanjima njegove dobrovoljne inkluzije. To su bili presedani za koje bi se možda očekivalo da će ih se britanski državnici dosjetiti onda kada je crnogorsko pitanje trebalo riješiti na Evropskoj konferenciji.

Da bi se razumio puni smisao jednog drugačijeg političkog toka koji je uslijedio, potrebno je imati na umu ulogu koju je Crna Gora odigrala u ratu, te njen pravni status među evropskim narodima.

Niko ne bi mogao okriviti Crnu Goru da se, po izbijanju rata, promišljeno uzdržala od ulaska u konflikt. Baš kao i 1875. godine, kad Crna Gora nije oklijevala da objavi rat Turskoj i tako pomogne Srbiji, tako je početkom avgusta 1914. godine založila sve što je imala objavivši rat Austriji koja je predstavljala prijetnju egzistenciji susjednom bratskom narodu. Svi se sjećaju kako su, nakon početnog sjajnog odbijanja neprijateljskih snaga u kojem su crnogorski vojnici dali sve što su imali, obje zemlje pretrpjele invaziju. Vlade i suvereni Srbije i Crne Gore su bili primorani da prihvate gostoprimstvo savezničkih snaga, na isti način na koji su to učinili kralj i vlada Belgije, kao jedina alternativa u cilju poražavanja neprijatelja.

⁵⁰ Kad je tekst pisan, ovo je bio zvanični naziv za Kanadu (od 1867. godine sve do pred kraj Drugog svjetskog rata), kao članice Komonvelta – prim. prevodioca.

⁵¹ *British North America Act*, serija zakona donešenih od strane britanskog i kanadskog parlamenta u periodu 1867–1975, prim. prev.

Preostali djelovi poražene srbijasne vojske besomučno su krčili put kroz crnogorske planine, da bi ih od potpunog uništenja spasili Crnogorci pokrivajući im povlačenje prema moru, a koji su u borbama izgubili pedeset odsto ratnika. To je bila usluga Saveznicima, a posebno Srbiji – usluga koja je u najmanju ruku zavrijeđivala priznanje i zahvalnost. Ništa od toga Crna Gora nije dobila.

Tajenje informacija, o čemu je već bilo riječi, a koje je sistematično praktikovala naša Vlada u vezi s ovim dešavanjima, čini teškim za odgonetnuti u koje su vrijeme tačno Srbi počeli izdajnički da intrigare protiv malenog susjeda i saveznika kojemu duguju tako puno. Vjerovatno su više iz ljubomore nego iz kakvog definitivnog predumišljaja posredstvom kontrole komunikacija, škрто prisvojili vojnu zaslugu koja je s pravom pripadala manjoj armiji; no klevete koje su raširili po Evropi protiv crnogorskog kralja još od 1916. godine, značile su, čini se, pripremanje politike koja je kasnije promišljeno razrađena. Koliko je autor teksta, uprkos srbijanskoj legendi, bio u prilici da uz veliki napor otkrije, nikada nije postojao niti jedan dokaz o tome da je kralj Nikola bio nevjeran Saveznicima bilo kad tokom rata, što su kasnije do kraja opovrgnuli dokumenti bečkih arhiva. No, Srbi su imali kontrolu nad dalekosežnom propagandom koju su do kraja koristili za kaljanje časti i podrivanje nezavisnosti svog, i našeg saveznika.

No, bez obzira na to kad je takva politika poprimila konačan oblik, ona je nesumnjivo bila politika namjerne agresije. Ako je suditi po njenom ponašanju, Srbija nikada ne bi mogla povjerovati da Crna Gora sporazumno može biti uvedena u jugoslovensku zajednicu. Ili, moguće, bilo kakva zajednica, koja ne podrazumijeva potpunu aneksiju Crne Gore Kraljevini Srbiji, nije bila zadovoljavajuća u njihovim imperijalističkim ambicijama. Njihov cilj je bio da izađu iz rata kao „Velika Srbija.“ Ne bi trebalo pretpostaviti da bi srodni narodi pod

austrijskim jarmom, kad su emancipovani, mogli otežati prihvatanje vladavine Kralja Petra. No tvrdoglava ljubav Crne Gore prema nezavisnosti i snažno nacionalno osjećanje bi se mogli ispriječiti na putu takvoj zamisli. Ovakve smetnje se nijesu mogle ukloniti nemilosrdno i naočigled javnosti bez kršenja principa u čiju su odbranu sile Antante stale i ušle u rat. Svijet je trebalo ubijediti u to da crnogorski narod ništa tako vatreno ne želi kao to da preda nezavisnost koju je, protiv svih okupatora, održavao petsto godina i da Petru Karađorđeviću pokloni vjernost koju je dotad poklanjao vlastitom suverenu.

Glavna tačka misterije u cijeloj ovoj aferi je to kako je srbijanska propaganda uspjela da se nametne savezničkim vladama. Da je u tome i uspjela dokazano je postepenom promjenom odnosa Saveznika prema Crnoj Gori. 1914. godine niko nije ni slutio da će najveća pobjeda Saveznika voditi u gubitak statusa male države koja im se hitro pridružila na bojnopolju. Londonski sporazum, koji je u ime Velike Britanije potpisao Ser Edvard Grej⁵², izričito je priznavao suverenost Crne Gore i čuvanje njenih interesa na Jadranskom moru. U januaru 1916. godine, tadašnji premijer Askit, govorio je o obnavljanju crnogorske nezavisnosti kao jednog od naših glavnih ratnih ciljeva. Francuska vlada je 5. juna 1917. godine Predstavničkom domu i Senatu dala sličnu izjavu o ratnim ciljevima. U svom prvom obraćanju u svojstvu premijera, gospodin Lojd Džordž je Belgiju, Srbiju, Crnu Goru i Rumuniju nazvao saveznicama s jednakim ugledom; u septembru 1917. je izjavio da će „dan obnavljanja Belgije, Srbije i Crne Gore takođe biti dan oslobođenja svijeta.“ U jeku rata nije bilo naznaka ni u jednoj od

⁵² Lord Edvard Grej (25. IV 1862–7. IX 1933), britanski političar i državnik, liberal, ministar inostranih poslova Velike Britanije (1905–1916), ambasador u SAD (1919–1920) i lider Liberalne partije u Domu lordova (1923–1924) – prim. priređivača.

brojnih deklaracija savezničke politike da obećanje o obnavljanju nezavisnost Crnoj Gori znači nešto drugo u odnosu na nezavisnost ostalih saveznica sa kojima je Crna Gora dijelila istu sudbinu. Još više autoritaran, ako je to uopšte bilo moguće budući da je prihvaćen kao polazna tačka o mirovnim uslovima, bio je memorandum predsjednika Vilsona koji je sadržao čuvenih „četrnaest tačaka“, od kojih se u jednoj od njih insistiralo na obnovi crnogorske nezavisnosti „pod istim uslovima koji se primjenjuju na Belgiju i Srbiju.“ Da američka vlada nije pravila takvu razliku kao što ju je pravilo naše ministarstvo, jasno je iz telegrama koji je kralju Nikoli poslao gospodin Vilson samo četiri mjeseca prije zaključenja primirja u kojem je izrazio nadu da „Vaše Veličanstvo i plemeniti i herojski crnogorski narod neće klonuti duhom, no da će imati povjerenja u riješenost Sjedinjenih država da u konačnoj pobjedi vidi integritet i prava Crne Gore priznatim i osiguranim.“

Budući da su te deklaracije svijetu već bile poznate, bila bi uvreda za sve vlade savezničkih i pridruženih sila da sumnjaju u to da bi u konačnom trijumfu Saveznika tri manja naroda tako često pominjana zajedno u jednoj rečenici - Belgija, Srbija, Crna Gora, mogla imati različiti tretman.

Suprotno tome, svaka deklaracija o Crnoj Gori je obeščašćena. Dok su kraljevi sa svojim ministrima u Belgiji i Srbiji, u jeku čestitki koje su pljuštale od strane Saveznika, najhitrije vraćeni na čelo tih država, kralj Nikola i njegova vlada su, praktično kao zatvorenici, zadržani u Francuskoj. Koliko god zaprepašćujuće izgledao postupak jedne savezničke vlade, njega su pratile svježe zakletve koje su isto tako cinično prekršene kao i one pređašnje.

U oktobru 1918. godine Centralne sile su primile „nokaut udarac“, teturajući po ringu. Pošto su se trupe povukle iz Crne Gore, kralj Nikola i njegova vlada su se pripremali za povratak u prijestonicu. Ljubazno ali odlučno (uz prijetnje) im je fran-

cuska vlada zabranila povratak. No, takvu zabranu je pratila i bitna garancija. Poražene austrijske trupe su kroz Crnu Goru pratile pomiješane snage francuske i srbijanske vojske pod komandom francuskog generala Franšea Deperea⁵³. U pismu od 2. novembra 1918. godine upućenom crnogorskom kralju, gospodin Pišon, dok se zahvaljivao crnogorskom kralju što je ovaj pristao na „zahtjev“ francuske vlade da se „odloži“ nje-gov povratak, napisao je: „Vaše Veličanstvo može biti sigurno da će vojna četa pod komandom Generala Franšea Deperea poštovati ustavne vlasti kao i slobode crnogorskog naroda.“ Zatim je uslijedilo pismo od Predsjednika republike lično, koje je gospodin Poenkare uputio svom „Veoma dragom i velikom prijatelju,“ u kojem je, uz veliku zahvalnicu upućenu crnogorskom narodu od strane Saveznika, uvjeravao kralja da

⁵³ Franše Depere, (1857–1945), francuski general, maršal od 1921, sudjelovao je u kolonijalnim ratovima Francuske u Indokini i Maroku. U Prvom svjetskog ratu (1914–1918) komandovao korpusom V armije, da bi potom bio komandant grupe armija (1916–1917), a 1918. godine komandant Solunskog fronta. Boravio je tri dana u Crnoj Gori januara 1919. godine. Stigao je na Cetinje 28. januara 1919. godine, da bi 29. otišao u Podgoricu, đe je obišao Crnogorce u podgoričkom zatvoru i sa njima vodio razgovore. Sjutra dan je otišao u Skadar, pa se vratio za Bar, a odatle je otišao u Solun. Sačinio je izvještaj koji je bio po volji vlastima u Beogradu. Došao je s predubjeđenjem da pomogne „srpsku stvar“ u Crnoj Gori izjavivši da regent Aleksandar i njegova vlada treba da vjeruju da Francuska iskreno pomaže njihove pretenzije u Crnoj Gori. U toj akciji sačinjavanja nerelanog izvještaja o stanju u Crnoj Gori Depereu je pomagao Andrija Radović, koji je od ranije dobio uputstva od Petra Pešića, vojnog izaslanika KSHS na Konferenciji mira u Parizu kako da bjelaši dočekaju Deperea. Depereov izvještaj je u cjelini odgovarao srpskim vlastima i zagovornicima koncepta aneksije Crne Gore Srbije. (Vidi više o Deperevovoj misiji u Crnoj Gori: Dr Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu 1918–1925*, knjiga II, Podgorica, 2004, str. 95–96) – prim. priređivača.

„će prisustvo savezničkih trupa i pomoć koju će one pružiti stanovnicima nesumnjivo doprinijeti da se ubrza vrijeme povratka za kojim Vaše Veličanstvo žudi. Kad ovo bude svršeno, Vlada Republike će biti srećna da olakša Vaš povratak kući Gospodaru.“

Konačno, francuska Vlada je naložila gospodinu Delaroš Verne da ovaj obavijesti kralja Nikolu da će se tokom njegovog odsustva administrativni poslovi u Crnoj Gori voditi u njegovu ime.

Sada je nemoguće izbjeći čuđenje, neprijatne sumnje o tome da li je ikada postojala iskrena namjera da se ispune ponovljena obećanja, zakletve, dužnosti, premda su formalnoj potvrdi Vrhovnog vijeća Mirovne konferencije u Parizu 22. januara 1919. godine, prisustvovali svi saveznici, pojedinačno ili grupno, s jednakom odgovornošću prema istim. Makar i približno iscrpan izvještaj o ovim intrigama daleko bi premašio prostor koji imam na raspolaganju; ipak, nekoliko važnih činjenica su ključne za razumijevanje ovog slučaja.

Agresivna politika prisajedinjenja Crne Gore Srbiji je već pomenuta. No, postoji još nekoliko razloga koji govore o neprijateljstvu pojedinih srbijanskih političara, koje je upereno protov crnogorskog kralja lično. U listu *Le Temps*, 24. septembra 1919. godine objavljen je dokument koji otkriva da je u julu 1914. godine Austrougarski Kabinet predložio svrgavanje dinastije Karađorđević, te da se kruna Srbije ponudi nekom drugom evropskom princu. Za ovaj prijedlog su vlasti u Beogradu nesumnjivo znale; kad je 1917. godine posijan strah o postojanju posebnog mira s Austrijom, slutilo se kako će se možda ovaj prijedlog aktuelizovati i načelno prihvatiti od strane Antante, pri čemu bi uticaj Rusije i Italije mogao voditi postavljanju crnogorskog kralja na tron Srbije. Svakako je baš u tom periodu pojačana kampanja koja je imala za cilj da diskredituje kralja Nikolu u očima Saveznika i istovremeno

ga učini nemoćnim velikim naporima da se blokira reorganizacija crnogorske vojske i kraljevska vlada liši svih finansijskih izvora.

Obje metode su na kraju bile uspješne. Crnogorska brigada, koja je brojala 15.000 crnogorskih emigranata u Americi, uspjela je da se reorganizuje na Krfu i da se priključi savezničkom frontu u Saloniki. No, nije prošlo puno vremena kako su srbijanske vlasti uspjele da unište njihovu odvojenost tako što su zabranile korišćenje crnogorskih uniformi, da bi pred kraj 1917. godine te snage bile slomljene, a veliki broj ljudi pritvoren s njemačkim ratnim zatočenicima na Korzici, gdje im je, zatim, nuđeno oslobođanje pod uslovom da pistupe srbijanskoj vojsci. Niko ne želi ni da pomisli da sramotu za to prebaci na Francuze prema kojima svaki Englez gaji najveće poštovanje i divljenje, pa se ostajemo nadati da će se u rasvjetljavanju ovih događaja pokazati da Francuzi nijesu bili svjesni toga šta se dešavalo, te da nijesu bili revnosni instrumenti u srbijanskoj intrigi. Finansijski koraci bili su učinkovitiji od onih vojnih. Kao i u slučajevima drugih manjih saveznica čije su vlade bile protjerane, mala novčana pomoć je od strane Francuske i Engleske određena za Kraljevsku Vladu Crne Gore. Nikada nije isplaćivana redovno, a zahvaljujući dovijanju i srbijanskim mahinacijama, isprva je reducirana, a na kraju potpuno ukinuta. Lišena svih prihoda, crnogorska vlada nije mogla pokrivati troškove administracije, a još manje priteći u pomoć ratnim zarobljenicima ili ublažiti rastuću patnju crnogorskome narodu. Ne mareći za čovječnost, srbijanska nemilosrdna politika u ispunjavanju vlastitih ciljeva očitovala se u njihovom odugovlačenju radi odmora ljudstva na obali, usred misije čiju su opskrbu i organizaciju vodile kanadske i britanske snage – da bi na jedan takav čin britanska vlada odbila da učini makar toliko, koliko da iskaže protest! Nije bilo teško u takvim okolnostima crnogorskog kralja predstaviti u

lošem svjetlu kod naroda, kao nemarnog vladara u odsustvu, kojeg nije puno briga za njegovo blagostanje.

Propagandu je u osnovi sprovodilo tijelo koje je na raspolaganju imalo visoke novčane svote, a zvalo se „Crnogorski odbor za narodno ujedinjenje“, koji je u Parizu osnovao crnogorski odmetnik A. Radović. Vjeruje se da su troškovi tog tijela dostigli više miliona franaka. A. Radović i njegovi saradnici, dakako, spletkarili su protiv Crne Gore ne bi li pridobili pažnju francuske vlade, čije je cenzorstvo bilo po volji njihovom planu. Čak su zabranili umnožavanje Tenisonove čuvene ode *Montenegro*, hvalospjeva crnogorskom narodu u borbi protiv Turaka, te praktično svaku publikaciju u cilju vođenja anti-crnogorske propagande. Koliko ima istine u ružnim pričama koje se pripisuju interesima određenih finansijskih krugova na Balkanu i njihovim tajnim aktivnostima u sprovođenju projekta „Velika Srbija,“ ja to ne znam. Svakako, ma kakav uticaj imala ruka pomoći u takvoj igri, teško je pomiriti postupke francuske administracije 1918. i 1919. godine u dijelu davanja izričitih garancija odanog prijateljstva, kao što je već pomenuto, u vrijeme primirja od strane francuskog predsjednika i njegovih ministara kralju Nikoli.

Nedugo prije sklapanja mira, crnogorski ministri su upozorili francusku vladu na okupaciju njihove zemlje od strane Srbije, koja će uslijediti kao preduslov za njeno nasilno prisajedinjenje. Crnu Goru su, faktički, okupirale mješovite snage pod vođstvom Franšea Deperea, kao što je ranije pomenuto. Sve ovo je naizgled, dakako, djelovalo kao zajednička akcija Saveznika kako bi se očuvao red u toj zemlji; u stvarnosti, bila je to invazija srbijanske armije, prorijeđene majim brojem francuskih odreda. Kakav god bio sastav tih oružanih snaga, treba imati na umu da ne postoji takvo opravdanje po kome bi bilo koje strane trupe uopšte mogle biti tamo, te da, ako je jednom suverenu i ustavnim vlastima te države

dozvoljeno da se vrate, shodno obećanjima Engleske, Francuske i Amerike, kao što je to učinjeno u slučaju te iste Srbije i Belgije, bilo kakvim kompikacijama ma koje vrste tu nije bilo mjesta.

Vojska koja je izvršila invaziju na Crnu Goru bila je potpomognuta agentima srbijanske vlade koji su se odmah bacili na posao u učvršćivanju procesa uzurpacije, dok se posebna briga vodila da što manje informacija o njihovim postupcima dopre do drugih država. Ko god da ih je obmanuo (kako bi neki željeli da vjeruju), ili želio da pomogne i podrži prevaru koju su ordinirali Srbi, naš Forin Ofis⁵⁴ je tokom dvije godine uporno odbijao da dozvoli skidanje vela misterije. Tokom ove dvije godine, srbijanske trupe su okupirale Crnu Goru, dok je njena vlada, takva kakva je, bila u rukama srbijanskih činovnika. Sve je počelo ukidanjem crnogorskog ustava. Novi, konzervativni izborni zakon proglašen je proizvoljnim dekretom kojim je na Skupštini u Podgorici sazvano sto pedeset pojedinaca, navodno da formiraju Narodnu skupštinu – termin kojim se označava ustavno zakonodavstvo zemlje. To je bio tijesan zbor srbijanskih subjekata i isto toliko plaćenih agenata. Ovaj nezakoniti saziv, na dan zasijedanja, jednoglasno je usvojio rezoluciju koja je u štampanoj formi dopremljena iz Beograda, kojom je kralj Nikola svrgnut, a Crna Gora bezuslovno transformisana u jednu od tri oblasti Kraljevine Srbije. Dvije sedmice kasnije, aneksiju Crne Gore Srbiji je proglasio Princ Regent Srbije. Čak i prije ove proklamacije, izdavani su pasoši čije su fotografije u mom posjedu, na kojima Cetinje figurira kao srpski grad. Crna Gora je, po svim aspektima, tretirana kao osvojena država.

U januaru 1919. godine, baš u trenutku kad je saveznički Vrhovni savjet u Parizu svečano obnovio obećanje o integralnom obnavljanju Crne Gore, njeni stanovnici, kako se da i

⁵⁴ *Foreign Office*, Ministarstvo vanjskih poslova, prim. prev.

očekivati od ratnika sa istorijom kao što je njihova, povelu su ustanak protiv uzurpatora. No, kako su najmanje 85 odsto njih bili nenaoružani, ne iznenađuje to što nijesu uspjeli mnogo učiniti protiv francuskih i britanskih pušaka u rukama Srba. Ipak, ustanci tokom sljedeće dvije godine nikada nijesu u potpunosti ugušeni. S vremena na vrijeme čujemo o borbama s „pobunjenicima“, koji su se nekoliko puta dobro pokazali. Pogubljenja zbog „veleizdaje“ – to jest, odbijanja da se zakunu na vjernost tuđincu Petru Karađorđeviću, bila su brojna.

Budući da je to bilo pravo stanje stvari u Crnoj Gori, ponašanje Velikih sila na konferenciji u Parizu je utoliko teže objasniti ili razumjeti. Ono nije odavalo ni malo dosljednosti ili principijelnosti. Izgleda da tamo nije bilo prijedloga da obećanja, tako često ponavljana uoči uspostavljanja primirja, treba ispuniti. Kralj Nikola bio je i dalje zvanično priznati suveren; diplomatski odnosi s njegovom vladom održavali su se i dalje. Velike sile su odbile da priznaju odluke Podgoričke skupštine i odbacile arogantne zahtjeve Srbije da njen delegat na Mirovnoj konferenciji vrši dužnost predstavnika Crne Gore. S druge strane, potpuno su isključili Crnu Goru iz sale za konferenciju – da budem precizniji, izveli su farsu koja bi više bila svojstvena nekakvoj zemlji čuda nego zasijedanju evropskih zvaničnika, smatrajući da Crna Gora treba da ima jednog delegata, ali da će se „pravila njenog zastupanja donijeti tek onda kad se politička situacija u toj zemlji stabilizuje“, što se, naravno, još uvijek nije dogodilo. U svom uvodnom obraćanju, M. Poenkare, čije je pismo kralju Nikoli, inače poslato samo nekoliko mjeseci ranije, sadržalo „Veoma dragom i velikom prijatelju“, što je već citirano, izostavio je pomenuti Crnu Goru u svom, inače iscrpnom nabrajanju velikih i malih država koje su potegle oružje protiv Centralnih sila. Sve vrijeme zasijedanja – dok su se članovi Velike četvorke dogovarali, dok su odbori i komisije beskrajno ispitivale, premišljale, debatovale o beznačajnim detaljima

svakog političkog problema u Evropi, dok je maestralna Konferencija vijećala u punom zasijedanju i konačno potpisala i parafirala najduži Mirovni sporazum još od Vestfalskog sporazuma - od početka do kraja, saveznici koja se latila oružja u prvoj sedmici rata i čija žrtvovanja proporcionalno nijesu inferiornija u odnosu na druge, nije dozvoljeno ni da zucne u Sen Žermenu ili Versaju. Crna Gora, iako neznatne snage, nije bila „toliko gorda da ne učestvuje u borbi“; njeni moćniji saborci koji nijesu bili toliko gordi da je ne iskoriste, nijesu joj dozvolili da potpiše mir.

U međuvremenu, u Donjem domu, u odgovorima na upite šačice ljudi koji su umarali svoje glave pitanjima od nacionalne časti, Forin Ofis je pripremio niz odgovora zbog kojih se, siguran sam, gospodin Harmsvort, kao jedan častan čovjek, u ulozi govornika potpuno zastidio. Zbirka takvih odgovora bi zaista divno ilustrovala do koje mjere jedna diplomatska služba može izvrđavati. No, oni ne mogu sakriti to kako su sva ona ratna obećanja otišla u etar. Postajalo je sve jasnije i jasnije koliko se srbijasnka propaganda bila primila u Parizu i Londonu. Na osnovu toga se sada već pretpostavljalo da će se ustavnom vladaru crnogorske države i njegovim ustavnim savjetnicima, premda i dalje tako prepoznatim, u punom smislu uskratiti pravo da predstavljaju crnogorski narod. Shvativši to, bez nade u poštovanje međunarodnog zakona ili pokazivanja puke uljudnosti, nekoliko prijatelja Crne Gore u oba doma Parlamenta udružili su snage u nastojanju da omoguće Crnogorcima da govore u svoje ime. Ovo je obećano, ne jednom, nego deset puta. Samoodređenje, u punom smislu riječi, treba omogućiti, uvjeravani smo, Crnoj Gori. Kako se sve završilo? Najnovija obećanja samo su pridodata hrpi koju su činila ona od prije.

Potrebno je podsjetiti čitaoca da je Crna Gora do prije mjesec dana bila, ne samo nacion nezavisnog suvereniteta, već

je imala ustavni oblik vlasti kakav i mi imamo. Da je njen narod želio promjenu Vlade, a sada se čini da Lord Kurzon i gospodin Lojd Džorž vjeruju da su oni to i željeli, to su mogli i učiniti stavljanjem u pogon ustavnog aparata. Mogli su napraviti revoluciju da su je željeli, bez pomoći sa strane; ako to nijesu mogli, kakvog posla su imali izvanjci da se umiješaju u unutrašnje stvari, još manje da im nametnu revoluciju s nedokazanim izgovorom da oni to žele? U Grčkoj, gdje su Francuska i Engleska imale istorijsko pravo za miješanje, a koje nijesu imale u Crnoj Gori, dozvolili su ustavnom aparatu da opozove vladara žestoko izdajničkog i neprijateljski nastrojenog prema silama Antante. U Crnoj Gori su ostavili po strani etablirani ustavni aparat kako bi detronizovali vladara koji je bio prijatelj i saveznik.

No, kako se iz do sada nerazjašnjenih razloga jedinom adekvatnom metodom – kojom bi se ustanovilo šta Crna Gora želi – nije rukovalo, jedina razumna alternativa bila je referendum, kao što je je to bio slučaj u Šlezvigu, Gdanjsku, te na drugim mjestima pod nadzorom i protektoratom britanskih, francuskih ili italijasnkih trupa i civilnih organizacija, kao mjera zaštite od zastrašivanja i prijetnji Srba koji su okupirali državu.

Procedura koja je uslijedila je bila, zapravo, bitno drugačija i ne može se ni izdaleka nazvati ispunjenim obećanjem o samoodređivanju, premda je Forin Ofis dao instrukcije gospodinu Harmsvortu da nastavi s pretvaranjem kako ne bi izgledalo tako. Svakome ko je otpočetak pratio čitavu priču, posljednje poglavlje se čini nevjerovatnim. Mali viteški narod nije dobio priliku da slobodno progovori o svojoj sudbini. Duga srbijanska intriga dosegla je sam kraj. Aneksija koja je proglašena 1917. godine na Krfu, te opet u Podgorici 1918. i poništena od strane Saveznika, na kraju je stupila na snagu. Jer, dakako, to je jedino tumačenje dopuštenja koje je tako milostivo dato Crnoj Gori da pošalje delegate na – na šta? – na

Konvenciju, ali ne u Crnoj Gori nego u Srbiji! Zvala se to Osnivačka skupština Jugoslavije. Sama činjenica što su tamo pozvani delegati, bila je u iznuđivanju priznanja da Crna Gora već čini dio države Srba, Hrvata i Slovenaca. Pitanje njenog slobodnog izbora da sama odluči prejudicirano je protiv nje, onim sredstvom koje je ona bila dužna da iskoristi. To je kao da je narodu u Šlezvigu rečeno da pošalje delegate u Rajhstag da odluče da li ubuduće žele biti Danci ili Njemci. Crna Gora je silom dovedena pred tribunal koji nije imao nadležnosti da sudi o predmetu.

Izborni proces od 28. novembra ličio je na ono što se može i očekivati u datim okolnostima. Niti jedan kandidat nije se usudio da izloži program koji se ne bi dopao srbijanskim uzurpatorima. Kandidati su se, u skladu s tim, rangirali pod partijskim imenima, kao na primjer: „independisti“, „socijalisti“, „komunisti“, „republikanci“ i tome slično, što u par slučajeva predstavlja bilo koje tijelo s političkim mišljenjem u Crnoj Gori, ali koje se suzdržavalo da obaveže kandidate da podrže srbijanske pretenzije. Britanska vlada je napravila farsu poslavši nekoliko ljudi da nadgledaju i izvještavaju o izborima. Ono što su mogli vidjeti, ili im je bilo dozvoljeno da vide kroz crnogorske klance i klisure, neće puno rasvijetliti slučaj. Ako Forin Ofis ikada objelodani svoje izvještaje – svi prošli izvještaji o misijama su zataškani – vjerovatno će potvrditi srbijanske izvještaje o tome da nikakve podrške *statusu quo* nije bilo, to jest, crnogorskoj nezavisnosti i njenom legitimnom suverenu; vjerovatno će ostati nijemi na još bitniju stvar - u smislu da nije bilo podrške u inkorporiranju dominiona kralja Petra.

Dakle, kao što sam pomenuo na početku, crnogorska nezavisnost ne postoji. Da li neko pošteno može reći kako je čast Engleske ostala neukaljana? Sebi ne možemo dozvoliti ni satisfakciju u mišljenju da je crnogorskim stradanjem riješen gorući problem. Oni koji znaju makar nešto o istoriji i karakteru ovog

izuzetnog, malog, planinskog naroda biće najmanje spremni da vjeruju da smo vidjeli posljednje od njih. Ujedinjenje jugoslovenskih naroda, da je bilo sprovedeno uz saglasnost i dobru volju svih zajedno, možda je moglo trajno riješiti najpreče pitanje na Balkanskom poluostrvu. Prisiljavanje Crne Gore, ma koliko ona bila neznatna, vodi u nevolju.